Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 29 (11227) 1980 чылдың февраль 3, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 кап.

ПАРТИЯ-АЖЫЛ-АГЫЙ АКТИВИНИҢ ХУРАЛЫ

Дүүн СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга республиканың болгаш Кызыл хоорайның партия-ажыл-агый активиниң хуралы болуп эрткен. Аңаа СЭКП Кызыл хооркомунуң болгаш райкомнарының секретарьлары, улус депутаттарының район Советтериниң күүскомнарының даргалары, министерстволарның болгаш ведомстволарның, үлетпүр бүдүрүлгелериниң, транспорттуң, тудуг организацияларының болгаш совхозтарның удуртукчулары, элээн хөй партия организацияларының секретарьлары, профэвилел, комсомол ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары киришкен.

Хуралды СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин ажыткан.

Хурал СЭКП ТК-ның «Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдарының болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында» доктаалын болгаш СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Планнаашкынны экижидер болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» доктаалын күүседир талазы-биле сорулгалар дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Ол айтырыг талазы-биле илеткелди СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополов кылган.

Илеткел талазы-биле СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары Б. П. Свинцов, «Тыва кобальт» комбинаттың директору Ю. И. Колетников, № 741 КМК-да бригадир Ш. С. Күжүгет, республиканың Күрплан комитединиң даргазы М. С. Салчак, чоннуң Туранда амыдырал хандырылга комбинадының директору А. И. Костенков, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ийиги секретары И. Ф. Молянов, улус депутаттарының Тожу район Совединиң күүскомунуң даргазы Д. О. Дарган, Кызылдың дааранылга фабриказында дааранықчы С. Т. Сумба, республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый министри В. М. Еремеев санал берген.

Хурал чугаалашкан айтырыгның талазы-биле доктаалды хүлээп алган, ында ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдар болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын бедидер база ажылдың шынарын экижидер хемчеглерни айыткан.

Республиканың ажылчы чоннарының 1979 чылда социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин түңнеп көрген болгаш онгу беш чылдың сөөлгү чылы — 1980 чылдың социалистиг хүлээлгелерин хүлээп алган.

Бистиң республиканың аныяк бүдүрүлге черлериниң бирээзи «ВАЗ»-тың Кызылда техниктиг хандырылга станциязы эрткен айда чедиишкинниг ажылдаан. Чоңга ачы-дуза чедирериниң ай планы хуусаадан эрте күүсеттинген, ийи чүс ажыг «Жигулилерге», «Ниваларга» дүрген дузаны чедирген.

Коллективтиң күш-ажылчы чедиишкининге станцияның слесарьлары, техниктиг ажаалда ажылдакчылары улуг үлүг хуузун киирген. Слесарьлар А. Трофимов, К. Тюлюш, И. Михайлов, А. Баранов болгаш өскелер-даа ай даалгазын ажыр күүсеткеннер. В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чылынга болгаш чер-чер Советтеринге соңгулдалар хүнүнге күш-ажылчы чедиишкинниг ужуражыр дээш чарышында улам калбарган. Септекчилер шалыпчы темпини кошкатпайн, онгу беш чылдың сөөлгү чылының планын хуусаадан эрте—декабрь 10-да күүседир дээш кызымаккай ажылдап турарлар.

ЧУРУКТА: септекчи слесарьлар К. Тюлюш (оң талазында) болгаш И. Михайлов ээлчеглиг автомобильдиң техниктиг көрүлдезин доозуп турлар.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ М. С. СОЛОМЕНЦЕВ-БИЛЕ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

Совет нийтилелдиң сырый чаңгыс эви—амыдыралчы күштүң эгээртинмес үнер дөзү, бодунуң коммунизмче шимчээшкининге бистиң чуртувустуң улам ыңайгы чедиишкининиң үндезини. Ол чаңгыс эпти моон соңгаар-даа быжыглаар деп быжыг шиитпирлиин соңгулда кампаниязының үезинде Челябинск областың ажылчы чоннары бадыткап турар.

Миасс хоорайга февраль бирде соңгукчулар СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Михаил Сергеевич Соломенцев-биле ужурашкан. Россия Федерациязының Дээди Совединиң депутадынга кандидат кылдыр ол Миасс соңгулда округунга бүрүткеткен.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң иштики болгаш даштыкы ленинчи политиказын бүгү улустуң чүүлдүгзүнүп турарының дугайында хуралдың киржикчилери сорук кириишкининиг чугаалап турганнар. СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң составын олар эш Л. И. Брежневти баштадыр хүндүлүг президиумга чаңгыс эп-сеткилдиг соңгааннар.

Депутатка кандидаттың бүзүреттирген кижизи — Уралдың автозаводунуң партком секретары В. Г. Костючик чыылганнарга М. С. Соломенцевтиң намдарын таныштырган. Миасстың ажыл-ишчилериниң чедиишкиннериниң дугайын «Электроаппарат» заводтуң слесарь-чыыкчылар бригадири ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Л. Ф. Зайцева, РСФСР-ниң алдарлыг эмчизи Н. В. Короткевич болгаш оон-даа өскелер чугаалааннар.

Соңгукчуларга чылыы-биле уткуткан М. С. Соломенцев чүве чугаалаан. Соңгулда кампаниязы кайгамчыктыг үеде эртип турар деп, ол демдеглээн. Совет кижилер, бүгү делегейниң кижи төрелгетен В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюн байырлыы-биле демдеглеп эрттирериңге белеткенип турар.

Бистиң Төрээн чуртувустуң бүгү улуг, төөгүлүг чедиишкиннери Коммунистиг партияның, ооң дайынчы штавы—өлүм чок ленинчи херектиң шынчы уламчылакчызы Леонид Ильич Брежневке баштаткан Төп Комитеттиң организакчы болгаш политиктиг улуг ажылы-биле холбашкан.

Мурнуку соңгулдаларның соонда эрткен чылдар дургузунда чурттуң экономиказы болгаш культуразы хөгжүдеринге улуг чедиишкиннер чедип алдынган. Партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, улус ажыл-агыйын хөгжүдеринге, улустуң амыдыралының материалдыг болгаш культурлуг деңнелин улам ыңай көдүреринге бис улуу-биле бурунгаарлай берген бис. Чурттуң улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплекизин хөгжүдеринге Россия Федерациязы улуг салышкынны киирип турар. РСФСР-ниң Дээди Совединге эрткен соңгулдаларның соонда эрткен үеде республиканың улус ажыл-агыйы дүргени-биле хөгжүп келген. Улус ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды областың партия организациязының удуртулгазы-биле Челябинск областың ажылчы чоннары боттандырып чоруткан.

Бистиң улуг Төрээн чуртувустуң акы-дуңмалышкы өске республикаларында соңгулдалар-биле бир дөмей РСФСР-ниң Дээди Совединге ам болур соңгулдалар партияның болгаш совет улустуң бузулбас, хан-дамырындан чаңгыс эвииниң чайынналчак херечилели болур дээрзинге чигзиниг турбас деп, оратор чугаалаан.

(СЭТА).

БҮДҮРҮЛГЕНИ ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР, АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУ БОЛГАШ АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР

СЭКП обкомунуң секретары Г. Н. Долгополовтуң илеткелиниң допчулалы

СЭКП Төп комитеди, Совет чазак партияның XXV съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, чурттуң экономиказын дүрген хөгжүдеринге, ооң ажыктыын бедидеринге, ажылчы чоннарның улам-на өзүп турар херегледерин бүрүнү-биле хандырарынга улуг кичээнгейни салып турар. 1980 чылдың улус ажыл-агыйы сорулгаларын шиитпирлээриниң, коммунизм тургузуушкунунуң оруу-биле чурттуң бүзүрелдиг бурунгаарлап чоруурунуң эки үндезинин совет улус чедип алдынган чедиишкиннерден көрүп турар деп, эш Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунга чугаазынга демдеглээн.

Бистиң республиканың партия, совет болгаш ажыл-агый органнары партияның XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин, эш Л. И. Брежневтиң айтышкыннарын удуртулга болдурбушаан, экономиканы база культураны улам ыңай хөгжүдеринче, онгу беш чылдың планнарын күүседиринче ажылчы чоннарны мобилизастаар талазы-биле эвээш эвес ажылды чорудуп турар.

Сөөлгү чылдарда республиканың улус ажыл-агыйының бүгү адырларын хөгжүдеринге тодаргай чогумчалыг түңнелдер чедип алдынган. Беш чылдың дөрт чылдарының дургузунда үлетпүр бүдүрүлгезиниң хемчээли 22,8 хуу өскен. Үлетпүр продукциязын сайгарарының хемчээлиниң талазы-биле дөрт чылдың планнарын 49 бүдүрүлге хуусаа бетинде күүсеткен. Электроэнергетика, одалга, чиик, далган-крупа болгаш комбикорм үлетпүрү дыка бедик темпилер-биле хөгжүп турган. 1979 чылда 1,6 млн. рубльдың үлетпүр продукциязын пландан артыкка сайгарган.

Беш чылдың чылдарының дургузунда республикага капитал тудугнуң хемчээлдери өскен, тудуг-монтаж ажылдарының шынары элээн экижээн. 18 чаа бүдүрүлге болгаш цех, энергетика объектилери ажыглалга кирген. Республиканың ажылчы чоннары 389 муң ажыг дөрбелчин метр чурттаар шөлүн алган.

Республиканың көдээ ажыл-агыйынга чыл бүрүзүнде-ле бүгү капитал салышкыннарының 46 хуудан хөйүн салып турар. Беш чылдың дөрт чылдарының дургузунда совхозтарга эъттиң чылда ортумак бүдүрүлгези тоску беш чыл-биле деңнээрге, 5,8 хуу, сүт—0,4, дүк — 6,2 хуу өскен.

Транспорттуң болгаш харылзааның, садыгның болгаш чоннуң коммунал-амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелери улам ыңай хөгжээн. Эрткен чылдарның дургузунда нийти ажыглалдың автомобиль транспортунуң чүък эргилдези 21, агаар транспортунуу — 54,2 хуу өскен. Күрүне болгаш кооператив садыының түрмектеп садар бараан саарылгазының планы дөрт чыл дургузунда 101,5 хуу күүсеттинген, ол-ла үениң дургузунда амыдырал ачы-дузазын чедирериниң хемчээли 33 хуу, ооң иштинде көдээ черлерге — 39 хуу улгаткан.

Таңды, Улуг-Хем болгаш Тес-Хем районнарының үлетпүр, транспорт, чоннуң коммунал болгаш амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң коллективтери 1979 чылда доктааттынган планнарны күүсеткилээн.

Совет Тываның ажылчы чоннары В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарышты бо хүннерде калбартып чорудуп турар. Бүдүрүлгелерниң цехтериниң, ээлчеглерниң болгаш бригадаларының чүс ажыг коллективтери юбилейге алдар болдуруп дөрт айның планын хуусаа бетинде күүседирин хүлээн. Республиканың тудугжулары чуртталга бажыңнарын ажыглалга кирер талазы-биле дөрт айның планын ол алдарлыг хүнге чедир күүседирин хүлээнген.

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл болур оюнга алдар болдурган коммунистиг субботникти апрель 19-та эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин республиканың күш-ажылчы коллективтери изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле хүлээп алган. Дыка хөй санныг бүдүрүлгелер болгаш организациялар камнап алган одалгазы, материалдары, электроэнергиязы-биле ол хүн ажылдаар апаар.

Беш чылдың доостур чылының ийиги айы үнүп келген. Республиканың үлетпүрү продукцияны бүдүрериниң болгаш саарарының хемчээлиниң талазы-биле январьның планын күүсеткен. Керээлиг организациялар барык-ла 4,5 млн. рубльдың тудуг-монтаж ажылдарын күүсеткен, 2.500 дөрбелчин метр чуртталга шөлүн ажыглалга киирген. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, Кызылдың эът комбинадының, сүт комбинадының, тараа продуктулар эргелелиниң коллективтери, «Тыва септелге тудуг» база «Тыва суг тудуг» трестер январьда өскелерден дээре ажылдаан.

Республиканың улус ажыл-агыйының адырларында чедип алдынган чедиишкиннер — партияның XXV съездизиниң, СЭКП ТК-ның дараазындагы Пленумнарының шиитпирлерин, «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштерин улам ыңай комплекстиг хөгжүдер талазы-биле хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын хажык чок боттандырып турарының түңнели. Ол болза ажылчыннарның, инженер-техниктиг кадрларның, интеллигенцияның карак кызыл күш-ажылының, партияның хоорай болгаш районнар комитеттериниң, совет, ажыл-агый, профэвилел болгаш комсомол органнарының, партияның бүгү область организациязының чорудуп турар организакчы болгаш политиктиг ажылының түңнели-дир.

Нийтилел бүдүрүлгезиниң хемчээлдериниң дыка өскени, экономикада болгаш бүдүрүкчү күштерни сайгара тургузарында болгулаан ханы структура чаартылгалары, партияның идип үндүргени социал-экономиктиг хөгжүлдениң чаа, улам-на улуг сорулгалары — ол бүгү чүүлдер планнаашкынны, ажыл-агыйны социалистиг өзү-биле чорударының бүгү системазын улам ыңай сайзыраңгайжыдарын негеп турар.

Партияның XXV съездизиниң айтышкыннары-биле, ССРЭ-ниң чаа Конституциязының чүүлдери-биле дүүштүр, «Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдарының болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында» доктаалды СЭКП ТК хүлээп алган. «Планнаашкынны экижидериниң болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдар чедирерин күштелдиреринин дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын база хүлээп алган. Ук доктаалдарда баш удур көрдүнген хемчеглерниң системазы планнаашкынны болгаш бүгү ажыл-агый механизмин сайзыраңгайжыдарының эң чугула чепсээ болуп турар. Сөөлгү чылдарның дургузунда тус-тус бүдүрүлгелерге болгаш ол ышкаш адырларның база чурттуң районнарының хемчээлдеринге чоруткан, планнаашкынны болгаш экономиктиг идиг бээрин сайзыраңгайжыдар талазы-биле элээн хөй улуг-улуг шенелделерниң база хемчеглерниң түңнелдерин барымдаалап ол системаны ажылдап кылган.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы дыка хөй айтырыгларны хаара тудуп турар. Ооң тодаргайлап турар чүүлдери болза: бирээде — планнаашкынны сайзыраңгайжыдарының тодаргай хемчеглери, ийиде — капитал салышкыннарының ажыктыын бедидериниң угланыышкыннары, үште бот-орулга-чарылганың, экономиктиг быраларының болгаш идиг бериишкиннериниң ролюн бедидери.

План дээрге партияның экономиктиг политиказын боттандырарының кол дүлгүүрү болур. Амгы үеде чугаа чүгле планы тургузарының чурумун өскертириниң болгаш чамдык организастыг болгаш методиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң дугайында эвес, а планнарның боттарының утка-шынарын дыка экижидериниң дугайында болуп турар. Ынчангаанда бир-ле дугаарында улус ажыл-агыйының төнчү түңнелдерин чедип алырының, экономиканың шапкын болгаш дески-деңзигүрлүг хөгжүлдезин чедип алырының эң-не ылаптыг угланыышкыннарын шилип алыры планнарга хандырар ужурлуг.

Ажыл-агый механизмин эде тургузары — нарын херек, ону боттандырары төп-даа план болгаш экономика органнарындан, министерстволардан болгаш ведомстволардан, чер-черле-даа органнарындан, каттыжышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң күш-ажылчы коллективтеринден ажылдың деңнелин бедидерин болгаш бедик организастыг чорукту негеп турар, күрүнениң, бүдүрүлгениң болгаш күш-ажылдың сагылга-чурумун чайгылыш чок быжыглаарын, бүгү кадрларның харысалгазын бедидерин негеп турар.

Оң соонда Г. Н. Долгополов СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң планнаашкынны болгаш ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзыраңгайжыдар дугайында доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле сорулгаларга доктааган.

Республиканың улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында планнаашкынны, бүдүрүлгени организастаарын болгаш эргелеп башкарылганы сайзыраңгайжыдар дээш элээн ажылдарны сөөлгү чылдарда чорудуп турар. Республиканың улус ажыл-агыйының комплекстиг хөгжүлдезиниң үр хуусаалыг чугула программазы болза СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң бүдүрүкчү күштериниң улам ыңай комплекстиг хөгжүлдезиниң талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалы болур. Бисте улус ажыл-агыйының болгаш культураның, күш-ажылчы коллективтерниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң перспективтиг планнарын ажылдап кылырының болгаш боттандырарының талазы-биле чамдык дуржулга чыгдынган.

Планнаашкынның болгаш бүдүрүлгени эргелеп башкарарының деңнелин бедидер, ажылчы чоннарның чогаадыкчы идепкейин хөгжүдер талазы-биле улуг ажылды «Тыва кобальт» комбинаттың удуртулгазы болгаш партия организациязы чорудуп турар. Мында коллективтиң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планын ажылдап кылырынга ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның хөй кезии киржип турар. Партбөлүктерге, цех партия организацияларынга, ажылчыннар хуралдарынга цехтериниң болгаш бригадаларының коллективтериниң комбинаттың мурнунда туруп турар сорулгаларны күүседиринге киржилгезиниң айтырыгларын чугаалажып, курлавырларны илередип, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарын экижидериниң талазы-биле саналдарны киирип турар. Комбинаттың бүдүрүлге кезектеринде ажылдың үнелээриниң көргүзүглерин болгаш чаржып турарларның шаңнап-мактаарының хемчеглерин ажылдап кылып турар. Мында даалгаларның күүселдезиниң хүн бүрүдеги контролюн боттандырып, ажылдаарының эки аргаларын болгаш методтарын нептередип турар. Бо бүгүнүң түңнелинде комбинаттың коллективи онгу беш чылда күрүне планының күүселдезин хандырып турар.

«Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң коллективиниң чаа техниканы нептередириниң, ажылчыннарның күш-ажылын механизастаарының талазы-биле дуржулгазы кичээнгейге алыр апаар. Мында кол-кол бүдүрүлге чорудулгалары механизастаттынган, беш чылдың эрткен дөрт чылдарында хол-биле чүве кылып турар ажылчыннарның саны 3 хуу эвээжээн болгаш олар ам бүгү ажылчыннарның 5,6 хуузун-на болуп турар. Чүгле ЭШ-10/70 экскаваторну шиңгээдип алганының ачызында чер казар ажылдарга күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 8,5 хуу бедээн. Дөрт чыл иштинде 134,5 муң рубль экономиктиг ажыктыг 128 чаартыкчы саналды нептереткен.

Республиканың үлетпүр бүдүрүлгелеринге бо беш чылдың бирээзинде-ле ортумаа-биле 2 муң хире чаа машиналарны, механизмнерни болгаш дериглерни, аппараттарны болгаш приборларны бүдүрүлгеге нептередип, 15 хевирниң кылыгларын шиңгээдип алган. Бо бүгү үлетпүр коллективтериниң ажылынга эки салдарны чедирген.

Ынчалза-даа республиканың улус ажыл-агыйында чамдык улуг шиитпирлеттинмейн айтырыглар, эвээш эвес бергелер болгаш четпестер бар болуп артып турар. Улус ажыл-агыйының чамдык адырларында бар улуг курлавырлар болгаш аргалар ырак-та долузу-биле ажыглаттынмайн турар. Ол шиитпирлеттинмейн турар айтырыгларның болгаш четпестерниң ханы анализин СЭКП обкомунуң үшкү пленумунга кылган, аңаа «СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң ол Пленумга чугаазында айтышкыннарны күүседириниң талазы-биле партияның область организациязының сорулгаларының дугайында» айтырыгны чугаалашкан болгай.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын күүседириниң чугула негелдези болза күрүнениң болгаш план сагылга-чурумун бүгү талалыг быжыглаары болур. Ажыы-биле чугаалаарга, бисте ажыл-агый органнарының, удуртукчуларының планнарның эки шынарлыг кылдынганы болгаш оларның бадыткалдыг болуру дээш, доктааттынган даалгаларның долу болгаш ыяап-ла күүсеттинери дээш харысалгазы амдаа чавыс.

Чылдың-на бүдүрүлгелерниң 15 хуузу үлетпүр продукциязын сайгарарының, 20 хуузу бүдүрериниң хемчээлиниң планнарын күүсетпейн турар. Бүдүрериниң хемчээлиниң талазы-биле күрүне планнарының күүселдезин тудуг материалдарының, ыяш болгаш ыяш ажылдап кылырының, аъш-чем болгаш эът үлетпүрү долу хемчээл-биле боттандырбайн турар. Продукцияның хөй-хөй хевирлерин бүдүрер талазы-биле даалгалар күүсеттинмейн турар: беш чылдың дөрт чылдарында 32 чугула кылыгларның 13-үнүң шаанныг даалгалары үстүнген. Даг-дүгү, тудуг туюгбузу, эптээр демир-бетон, кидис идик, культура амыдырал херегледериниң болгаш ажыл-агый бараанаарын бүдүрери дыка хожудаашкынныг.

Республиканың үлетпүрү нийтизи-биле продукция бүдүрериниң болгаш сайгарарының талазы-биле беш чылдың дөрт чылдарының планнарын күүсетпээн. Продукция сайгарарының 1979 чылдагы планын 11 бүдүрүлге күүсетпээн, а 16 бүдүрүлге бүдүрериниң хемчээлин 1978 чылда турганындан эвээжеткен.

Күрүне планнарын күүсетпейн, оларны эвээжедир талазынче «эдип» турарының кол чылдагааны чамдык ажыл-агый удуртукчуларының болгаш партия организацияларының бергелерни ажып эртип шыдавайн, тургустунуп келген чугула айтырыгларны шиитпирлээринге инициативазын болгаш шыырак негелделиг чорук көргүспейн турарында. Чамдык СЭКП райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң парткому, база хоорайкүүскомнар күрүне планнарының күүселдезин дээш бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның удуртукчуларындан бедик негелде салбайн турар.

Ажыл-агыйны чорударының чаа үе-чадазында продукцияның кол-кол хевирлерин ол бодун бүдүрериниң планын, чардынган керээ ёзугаар продукция бээрин шыңгыы күүседири дээш бүдүрүлгелерниң харысалгазын дыка бедидип турар. Республикада 24 бүдүрүлге үр үениң дөрт харылзаалыг. Ынчалза-даа херегленикчилерге кичээнгейлиг болур чорукка бистиң хөй-хөй бүдүрүлгелеривис чаңчыкпайн турар. Эрткен чылын «Тыва даг-дүгү» комбинат, аъш-чем болгаш чурт үлетпүр база ныш ажыл-агый эргелелдериниң бүдүрүлгелери, «Тыва үлетпүр тудуг материалдары» каттыжышкын керээлиг хүлээлгелерин күүсетпээн. Продукция бүдүрүп бээрин ынчаар шын эвес көрүп турар болза, бо болгаш өске-даа бүдүрүлгелер ажыл-агыйны чорударының чаа үе-чадазында база чедиишкинниг ажылдап шыдавас.

Керээ ёзугаар продукция бээрин өй-шаанда, эки шынарлыг хандырар дээш СЭКП Кызыл хоорkому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң, «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, улус депутаттарының Советтериниң күүскомнары шыңгыы контрольду болгаш негелдени тургузар ужурлуг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын ёзугаар нийти продукцияның орнунга нормалаттынган арыг продукцияның көргүзүүн калбаа-биле нептередиринче чоорту шилчирин көрдүнген. Нормалаттынган арыг продукция мооңгу-биле садар өртек шыкаш, күш-ажылды адырга ортумаа-биле чарыгдап турарының баазазынга үндезилеттинген тургустунар. Ол көргүзүг дээрге нийти болгаш бараанныг продукцияның көргүзүглеринге бодаарга, чиг-эттиң, материалдарның болгаш комплектилээр кылыгларның өртек-үнезин барымдаалавайн турар, ынчангаш кандыг-бир продукцияны бүдүреринге үнген күш-ажылчы чарыгдалдарны эң-не ылаптыг-биле көргүзүп турар. Нормалаттынган арыг продукцияның көргүзүүнге үндезилээш, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин планнаар, а ол ышкаш ажыл төлевириниң фондузун тургузар.

Республиканың министерстволарының, күрүне комитеттериниң, эргелелдериниң болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчулары нормативтиг бүгү документилерниң үнерин манавайн, амдызындан эгелеп бот-орулга чарылгалыг чаа харылзааларже шилчиирин хандырар комплекстиг хемчеглерни ажылдап тургузарынче, нормалаттынган арыг продукцияның көргүзүглерин ажыглаарынче кирер ужурлуг.

1980 чылдың бирги чартыында бүдүрүлге бүрүзүнге паспорт тургузарын хандырары чугула, чүге дээрге олар он бирги беш чылда планнар тургузарының үндезини болур ужурлуг.

Планнар күүседириниң, экономиканы улам ыңай көдүрериниң чугула барымдаазы болза күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болуп келген болгаш болуп артар-даа ужурлуг дээрзин СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында демдеглээн. 1979 чылда чүгле 12 үлетпүр бүдүрүлге коллективтери ажылдап турар кижилерниң санын көвүдетпейн турган, бүдүрүлгениң хемчээлиниң немелде өзүлдезин чедип алган. Оларның иштинде «Тыва кобальт» болгаш «Тудуг кезектери» комбинаттар, Кызылдың сүт заводу, дааранылга фабриказы, Шуурмактың ыяш белеткээр пунктузу, «Тыва септелге-тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар заводу, өске-даа коллективтер бар. Ооң-биле чергелештир бисте дөрт бүдүрүлгениң-не бирээзи күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниң планын күүсетпейн турар, ооң түңнелинде эрткен чылын 10,5 миллион рубльдың продукциязын чедир бүдүрбээн. Ооң чылдагааны бүдүрүлгени механизастаарының болгаш автоматчыдарының айтырыгларын ам-даа четпес шиитпирлеп, техниканы болгаш дериглерни шаа-биле ажыглавайн, ажылчыннарның хөй санныг аңаа туруушкунун болдуруп турарында. Чамдык коллективтерде күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун амдаа куду, ону быжыглаар талазы-биле хүн бүрүнүң ажылын чорутпайн турар. Кадр-

(Төнчүзү 2-ги арында).

БҮДҮРҮЛГЕНИ ЭРГЕЛЕП БАШКАРАРЫН САЙЗЫРАҢГАЙЖЫДАР, АЖЫКТЫГ ЧОРУКТУ БОЛГАШ АЖЫЛДЫҢ ШЫНАРЫН БЕДИДЕР

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

ларның ажылдан үнер-кирер чоруунун хөйү күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин дыка саададып турар.

Планнаашкында үнелээшкинниң чаа көргүзүглеринче шилчиири күш-ажылды нормалаарын үндезини-биле экижидерин, ажылдың бүгү хевирлериниң талазы-биле күш-ажылчы чарыгдалдарының эртемге үндезилээн техника-экономиктиг нормаларын болгаш нормалаашкыннарын ажылдап кылырын негеп турар. Эргижирээн нормаларны мурнакчы дуржулганы барымдаалап эде көөрүн, ажыл нормазының техника талазы-биле үндезилелдиг деңзигүүрүн бедидерин чер болганга хандырары чугула.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында фонд эгидилгезинге болгаш материалдыг курлавырларны камнаарынга бүдүрүлгелерниң сонуургалын бедидер талазы-биле хемчеглерни айыткан. Республиканың үлетпүрү бүдүрүлгениң кол фондуларын чыл бүрүде өстүрүп турар. Ынчалза-даа оларны чамдык черлерде ажыктыг кылдыр ажыглавайн келген. Бүдүрүлгениң күчүзүн чедир ажыглавайн турарының түңнелинде элээн хөй бүдүрүлгелер ол талазы-биле улуг чидириглиг болуп турар. Оларны «Тудуг кезектери» комбинатта, Элегес-Аксының хана материалдар заводунда, оттулар чуул болгаш аъш-чем үлетпүр эргелелдериниң бүдүрүлгелеринде, «Тыва даг-дүгү» комбинатта багай ажыглап турар.

Бүдүрүлге күчүлерин долу эвес ажыглап турары төлевилел ажылдарының четпес тургустунганы, материал-техниктиг хандырылгада четпестер, мергежилдиг кадрларның чогу-биле чамдыкта база тайылбырлаттынар. Ынчалза-даа ындыг байдал элээн хөй таварылгада ажылга шүүшлең чоруктуң, инженер-техниктиг албанның ажылының куду деңнелиниң, чамдык удуртукчуларның бергелерни ажып эртер дээш коллективтерни мобилизастаар ажылды чогуур деңнелге организастап билбезиниң түңнелинде боор турар.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында бүдүрүп турар продукцияның шынарын бедидеринче ажыл-агый механизминиң угланыышкынын күштелдирип турар комплекстиг хемчеглерни тодараткан. Дөрт чылда республиканың үлетпүрүнде 25 кылыгларга Шынар демдээн тывыскан, оон-биле кады ол-ла чылдарда 19 кылыглар Шынар демдээн оскунган. Бүгү бүдүрүлгелер бедик шынарлыг продукцияны бүдүргеш турарын хандырарын чедип алыры чугула. Ам материалдыг шаңнал-макталдың фондузу чаа, бедик шынарлыг продукцияның хемчээлинден дорт хамаарылгалыг кылдыр тургустунар дээрзин уттуп болбас.

Бо чылын бүдүрүлге бүрүзүнүң бүдүрүп турар продукциязының техниктиг деңнелинге үнелелди чорудар. Алдынган сан-түңнерге үндезилээш, продукцияның шынарын бедидериниң талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, боттандырар апаар.

Бүдүрүлгелерниң партия, профэвилел, комсомол организациялары ажылдың шынарын эргелеп башкарарының комплекстиг системазын нептередирин дүргедедир талазы-биле мемелле хемчеглерни күш-ажылчы коллективтерге боттандырары, шынар дугайында сагыш салыышкын бүдүрүлгениң бүгү звеноларының ажыл-чорудулгазынга сиңниккен, ажыл-ишчи бүрүзүнге алдарның херээ болган турар кылдыр коллективтерге шак ындыг байдалды тургузары эргежок чугула.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы бот-орулга-чарылганы хөгжүдериниң болгаш экономиктиг бырааларын база илиг бериишкиннерниң ролюн күштелдирериниң аргаларын тодараткан. Бүгү экономиктиг бырааларны: продукцияның өртээн, ажыл төлевирин, материалдыг шаңнал фондуларын, шаңнап-макталдарының системазын болгаш оон-даа өске чүүлдерни бүдүрүлгениң ажыктыын база ажылдың шынарын бедидериниң сорулгаларын шиитпирлээринче угландырган. Орулга болгаш продукцияның бот-үнезин ышкаш ындыг көргүзүглерниң ужур-дузазы дыка өскен.

Республиканың бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының удуртукчуларының кол нуруузу ажылдың шынар көргүзүглерин экижидериниң талазы-биле хемчеглерни боттандырарының чугулазын шын билип, продукцияның бот-үнезин доктаамал чиигедип, материал, саң-хөө болгаш күш-ажыл курлавырларын чөп ажыглап турар. Ынчалза-даа чамдык удуртукчулар база ол ышкаш чамдык партия болгаш совет органнар экономиктиг ажылче, продукцияның болгаш тудуг-монтаж ажылдарының бот-үнезин чиигедириниң, курлавырларның бүгү хевирлерин чөп ажыглаарының айтырыгларынче чогуур кичээнгей салбайн турар.

Оон түңнелинде бо беш чылда үлетпүрге болгаш тудугга орулгалар талазы-биле планнар күүсеттинмейн, бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның бот-үнези оожум чиигеп турар. «Тыва даг-дүгү», «Тудуг кезектери» комбинаттарның, «Тыва тудуг материалдары» каттыжыышкынның, «Тыва тудуг», «Тыва суг тудуг» трестерниң коллективтери болгаш оон-даа өскелер орулгалар планының күүселдезин хандырбааннар.

Материал, күш-ажыл болгаш саң-хөө курлавырларын ажыктыг кылдыр ажыглаары ажыл-агый удуртукчуларының, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, бүгү ажылчы чоннарның хүн бүрү сагыш салыр чүүлү болур ужурлуг. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарының негеп турары ышкаш, бүгү организакчы болгаш кижизидилге ажылының төвүнге чиг-этти, материалдарны, электри болгаш чылыг энергиязын камнаарының, бүдүрүлге чарыгдалдарын кызырар курлавырларны дилеп тыварының айтырыглары турар ужурлуг. Бүгү экономика албаннарының ажыл-чорудулгазын чаа чадаже кодурери эргежок чугула.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалы планнарның социал талазын күштелдирерин баш удур көрүп турар. Ындыг планнаашкынның чамдык дуржулгазы бисте бар. 1976—1980 чылдарда республиканың социал болгаш экономиктиг хөгжүлдезиниң планы тургустунган болгаш боттанып турар, ол план ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунуң бүгү эң чугула талаларын хаара тудуп турар болгай. Дыка хөй үлетпүр бүдүрүлгелери, транспорт болгаш тудуг организациялары база планнарлыг. Министерстволарның, ведомстволарның болгаш бүдүрүлгелерниң дыка хөй удуртукчулары социал айтырыгларны ийиги черге кылдыр көрүп турар.

СЭКП Кызыл хооркому, райкомнары, «Тыва даг-дүгү тудуг» эргелелиниң болгаш «Тыва кобальт» комбинаттың парткомнары, совет болгаш профэвилел органнары күш-ажылдың байдалдарын экижидериниң база ажылдакчыларның мергежилин, бүгү ажылчы чоннарның эртем-билиг болгаш культура деңнелин бедидериниң, чоннуң чуртталга-коммунал, культура-амыдырал болгаш медицина хандырылгазын экижидериниң планнарының канчаар күүсеттинип турарын доктаамал контрольга алыры эргежок чугула.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында капитал тудугнуң ажыктыын бедидериниң талазы-биле тодаргай сорулгалар салдынган. Капитал тудугда ажыл-херектерниң байдалы оожум экижип турар деп СЭКП обкомунуң үшкү пленумунга демдеглээн. Капитал салыышкыннарын быдарадыр чорук ам-даа бар, тудуг организацияларының элээн хөй кезээ күрүне планнарын күүсетпейн турар.

1979 чылда В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинатта күчүлер, Чаа Шагаан-Арыг хоорайда район котельназы, Кызыл хоорайда божудулга бажыңы, автовокзал, Эрзинде эмнелге, дыка хөй мал кажаалары болгаш оон-даа өске тудуглар ажыглалга кирбээн. Чуртталга болгаш коммунал тудуунуң планнары четче күүсеттинмээн. Тудуглар кол нуруузунда чогуур хуусаазында туттунмайн турар. Сөөлгү чылдарда хары угда туттунуп турар тудугларның ниити саны дыка өскен.

Онаалдаларын чылдар аайы-биле хуваагаан капитал тудугнуң доктаамал беш чыл планын ажылдап кылырын хандырарының чугулазын СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында онзалап демдеглээн. Материалдарын курлавырлары-биле, технологтуг болгаш энергетиктиг дериг-херекселдер-биле, күш-ажылчы болгаш саң-хөө курлавырлары-биле база тудуг-монтаж организацияларының күчүлери-биле ол балансылаттынган турар ужурлуг.

Капитал тудугну планнаарының болгаш тудуг организацияларының ажылын үнелээриниң кол көргүзүү күчүлерни болгаш тудугларны ажыглалга киирери болур. Амгы үеде республиканың хөй-хөй тудуг-монтаж организацияларынга планнарны оларның аргаларын барымдаалап көрбейн тургузуп турары, оларны металлга, кургаг штукатурага, тууйбуга, эптээр демир-бетонга болгаш өске-даа материалдарга фондулар-биле дүүштүрбейн турар.

Оон-биле кады бүдүрүлгени болгаш күш-ажылды четпес организастааның уржуундан тудуг организацияларының, тудуг материалдарының үлетпүрүнүң бүдүрүлгелериниң бар күчүлерин багай ажыглап турар. «Тыва көдээ тудуг» трестиниң шлактан бажың тудар күчүлерин чүгле 50 хуу, «Тудуг кезектери» комбинатта эптээр демир-бетон конструкцияларны болгаш кезектерни бүдүрер талазы-биле күчүлерни 47 хуу, «Тыва үлетпүр тудуг материалдары» каттыжыышкынның бүдүрүлгелеринде тудуг тууйбуларын бүдүрер талазы-биле күчүлерни 62 хуу ажыглап турар.

Тудуг индустриязының бүдүрүлгелери дең-дески ажылдазын, бедик шынарлыг продукцияны бүдүрүп үндүрзүн дээш, СЭКП Кызыл хооркому, райкомнар, хоорайкүүскомнар, ажыл-агый удуртукчулары, партия эге организациялары бүгү хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

Бистиң тудуг коллективтериниң механизацияның деңнелин бедидер талазы-биле, техниканы, күш-ажылды болгаш бүдүрүлгени организастаарының мурнакчы методтарын эки ажыглаар талазы-биле ажылды күштелдирер ужурлуг. Тудуг херээн сайзырангайжыдарынга бригада кереэзин, бот-орулга-чарылганы, ийи чыл дургузунда үзүктел чок планнаашкынны болгаш күш-ажылды организастаарының мурнакчы аргаларын массалыы-биле ажыглаары улуг рольду ойнаар ужурлуг. Тудугнуң эптелге, индустриализация деңнелин улам ыңай бедидериниң айтырыгларынга онза кичээнгейни салыры эргежок чугула. Төлевилел-смета херээнге чогуур чурумну тургузар, документацияның шынарын бедидер талазы-биле дээштиг хемчеглерни ап чорудар ужурлуг.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын ёзугаар республиканың партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары көдээ ажыл-агый продуктуларын бүдүрерин болгаш садып алырын, өртек тургузарын, чээли бээрин, күш-ажылдың төлевирин сайзырангайжыдар талазы-биле организакчы улуг ажылды чорудар ужурлуг. Чүүнү-даа мурнунда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери болгаш продукцияның бот-үнезин чиигедирин чайгылыш чокка чорудары эргежок чугула.

Бистиң республиканың көдээ ажыл-агыйынга күрүне хөй капитал салыышкыннарын, материал-техниктиг курлавырларны үндүрүп турар. Ынчанмыже республиканың болгаш черчерниң көдээ ажыл-агый органнары көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин база садыгларын көвүдедиринге оларны бедик дээштиг-биле ажыглаарын хандырып шыдавааннар. Беш чылдың дөрт чылының дургузунда күрүнеге тараа, эът, дүк садарынга улуг хожудаашкыннарны совхозтар болдурган. Хөй районнарда болгаш совхозтарда малдың баш саны оожум өзүп турар, чыл бүрүзүнде өлүп хораашкындан болгаш оорлаашкындан хөй малды чидирип турар.

Көдээ ажыл-агыйны, ылангыя мал ажылын хөгжүдеринде кудуу көргүзүглер хөй талаларда черни багай ажыглап турары-биле, мал чеминиң баазазын быжыглаарында шыңгыы четпестер-биле холбашкан. Республиканың көдээ ажыл-агыйы чыл санында көдээ ажыл-агыйның янзы-бүрү хөй санныг техниказын ап турар, ынчалза-даа хөй-хөй совхозтарда ону четпес ажыглап турар.

Көдээ ажыл-агыйның хөй-хөй органнары, совхозтарның партия, профэвилел болгаш комсомол организациялары черчерниң байдалдарын барымдаалап тургаш, бүдүрүлгени специализастаарының болгаш концентрастаарының айтырыгларын ам-даа четпес шиитпирлеп, планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринче көдээ ажыл-ишчилерни мобилизастаар талазы-биле оларның ортузунга организакчы болгаш масса-политиктиг ажылды кошкак чорудуп турарлар. Сорулга болза черин, республиканың көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдеринге күрүнениң үндүрүп турар хөй капитал салыышкыннарын болгаш материал-техниктиг курлавырларын, а ол ышкаш совхозтарда бар иштики улуг курлавырларны эки ажыглаары болур. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, тарааа шөлдериниң болгаш фермаларның продуктулуунуң өзүлдезиниң, мал ажылында болгаш мал чемин бүдүреринде хөй күш-ажылы үнер ажылдарны механизастаарының, ажыл-агый аразының кооперациязының болгаш агро-үлетпүр интеграциязынча баазазынга бүдүрүлгени специализастаарының болгаш концентрастаарының күсели-биле продукция бүдүреринге материалдыг база күш-ажыл чарыгдалдарын кызырары эргежок чугула.

Эргелеп башкарылганы сайзырангайжыдары, төпчүттүнген удуртулганы ажылчы чоннарның калбак инициативазы-биле шын дүүштүреринге онза кичээнгей салыры көдээ ажыл-агыйның ажылдакчыларынга эргежок чугула. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң планнаарының айтырыгларын улам-на болдамчалыг шиитпирлээр, совхозтарның бүгү адырларын бот-орулга-чарылгаже шилчидерин чедип алыр, продукция бүдүрерин көвүдединге, көргүзүглерниң шынарын бедидеринге болгаш ооң бот-үнезин чиигединге экономиктиг бырааларны улам долу ажыглаар херек.

СЭКП ТК-НЫҢ болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалында планнаашкынны болгаш экономиктиг илиг бериишкинниң сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглер бүдүрүлгелерниң болгаш транспорт организацияларының ажылының сөөлгү түңнелдеринге ажыл-агый механизминиң салдар чедириишкинин күштелдирерин көрүп турар.

Республиканың транспортунда улуг курлавырлар бар, ынчалзажок ону ам-даа четпес ажыглап турар. 1979 чылда автотранспорт эргелелиниң бүдүрүлгелери пассажирлер аргыштырарының планын, автопарктың техниктиг белен байдалын бедидериниң, хонукта автомобильдерниң үргүлчүлелдиг ажылдаарының талазы-биле планын күүсетпээн. Машиналарның чүъгүн дүжүрерде болгаш чүдүрерде үр анаа турар чоруу эвээжевээн. Чүък сөөртүлгезин көвүдедиринге хем болгаш агаар транспортунуң бүдүрүлгелериниң бар аргаларын долу ажыглавайн турар.

Автомобиль, хем болгаш агаар транспортун ажыглаарының ажыктыын бедидериниң, оларның материал-техниктиг баазазын быжыглаарының, техниктиг эде дериишкининиң, чүък сөөртүрүн болгаш пассажирлер аргыжылгазын организастаарын экижидериниң талазы-биле партия, совет болгаш ажыл-агый органнары дээштиг хемчеглерни алыр ужурлуг.

ПАРТИЯНЫҢ болгаш чазактың салган сорулгаларын практика кырынга боттандырарынга министерстволарның болгаш ведомстволарның, республиканың Күрпланының, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң, профэвилел болгаш комсомол организацияларының, улусчу контроль органнарының ролю улам ыңай өзүп турар. СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын боттандырарда бүдүрүлгениң ажыктыын бедидери болгаш ажылдың шынарын экижидери, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедири, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң өзүлдезин дээш министерстволарның, күрүне комитеттериниң, эргелелдериниң, бүдүрүлге каттыжыышкыннарының удуртукчуларының ролюн болгаш харыысалгазын ам-даа улам бедидер.

Хөй-хөй удуртукчулар болдуунуң ажылын үнелээрде чаа негелделерниң туружу-биле көрүп турар. Ынчалзажок планнаашкынны болгаш экономиктиг илиг бериишкинниң сайзырангайжыдар талазы-биле хемчеглерни боттандырарынга чамдык удуртукчулар боттарының күш-ажылчы коллективтеринге кол угланыышкыннарны ам-даа тодарадып ап шыдавааннар.

Министерстволарның, ведомстволарның, бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларының удуртукчулары күш-ажылды организастаарын экижидеринче, ажыл шагының чидириглерин узуткаарынче, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынче, кадрларны белеткээринче болгаш оларны быжыглаарынче, оларга культура-амыдыралдың таарымчалыг байдалдарын тургузарынче кичээнгейни мооңнээри эргежок чугула.

Республиканың Күрпланы социал-экономиктиг хөгжүлдениң иштики курлавырларны ажыглаарының, улус ажыл-агыйын эргежок чугула курлавырлар-биле хандырарының планнарын ажылдап кылыр талазы-биле ажылдың деңнелин бедидер ужурлуг.

СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары ажыл-агыйга болгаш социал-культура тургузуушкунунга удуртулганың деңнелин бедидерн, ажыл-агыйны чорударын болгаш планнаашкынны бүгү талазы-биле экижидер, комплекстиг экономиктиг болгаш социал хөгжүлдени хандырар, Советтерниң девискээринде бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның ажыл-чорудулгазын зайлап таарыштырар база контрольдаар талазы-биле оларга тывыскан эргелерни улам долу ажыглаары эргежок чугула.

Профоблчөвүлел, ВЛКСМ обкому, профэвилелиниң адырлар аайы-биле комитеттери, ВЛКСМ хооркому болгаш райкомнары ажылчы чоннарның, аныяктарның ортузунга ажылдың бедик ажыктыы болгаш шынары, уткуштур планнарны база социалистиг хүлээлгелерни алыры болгаш боттандырары дээш, ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларының күш-ажылының, моральдыг база материалдыг илиг бериишкининиң ажыктыын бедидери дээш, социалистиг чарышты улам ыңай калбартыр талазы-биле дээштиг организакчы ажылды чорудар херек. Коллективтерге күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаз-рын, салдынган сорулгаларны шиитпирлээринге кижилерниң харыысалгазын бедидерин, бүдүрүлгени эргелеп башкарарынга оларны идепкейлиг киириштирерин шудургу чедип алыр херек.

Ажылдың чаа байдалдарынче шилчииринге белеткелдиниң үезинде улусчу контроль органнары нормалаттынган материалдарның ылаптыы дээш, бүдүрүлге күчүлериниң шын тодарадыры, бүдүрүлгелерниң паспорттарын чогуур өйүнде болгаш шынарлыг тургузары дээш шыңгыы контрольду тургузар херек. Күрүнениң, күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарының, ажылдың ажыктыы болгаш шынары, камналга болгаш хумагалыг чорук дээш, ажыл-агыйжы эвес болгаш төтчеглекчи чоруктуң фактыларын узуткаары дээш кадрларның харыысалгазын бедидер талазы-биле ажылды идепкейжидери эргежок чугула.

Түңнелинде Г. Н. Долгополов бо чылдың сорулгаларынга доктааган болгаш республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин, онгу беш чылдың планнарын чедиишкинниг күүсединге бүгү күштерин бээр дээрзинге быжыг бүзүрелин илергейлээн.

* * *

Илеткел төнген. Санал берген эштер «Ажыл-агый механизмин улам ыңай сайзырангайжыдарының болгаш партия база күрүне органнарының сорулгаларының дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалын, а оон соонда хүлээп алган «Планнаашкынны экижидер болгаш бүдүрүлгениң ажыктыын, ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның база ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын бүгү совет улус-биле бир дөмей, республиканың коммунистери, бүгү ажылчы чоннары изиг чүүлдүгзүнүүшкүн-биле, ажыл-чорудулгага дайынчы программа кылдыр хүлээп алган дээрзин демдеглээннер.

Бир дугаарында СЭКП Кызыл хооркомунуң ийиги секретары **Б. П. Свинцов** сөс алгаш, беш чылдың дөрт чылдарында планны найысылалдың улус ажыл-агыйының тудуглар өске бүгү адырлары ажыр күүсеткенин дыңнаткан. «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезиниң, электри четкилериниң, сүт заводунуң, сайгарылга баазазының коллективтери В. И. Лениниң төрүттүнгени хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле чарыштың эгелекчилери болбушаан, ам безин социалистиг хүлээлгелерин практиктиг ажыл-херек-биле быжыглап турар.

Ынчалзажок планнарны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүсединге аргаларны ыракта чедир ажыглавайн турарындан эрткен чылын хоорайда 6 бүдүрүлге продукцияны бүдүрер, 4-ү ону сайгарар, 5 бүдүрүлге күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүнүң планнарын күүсетпээн.

Партияның болгаш чазактың үстүнде адаанывыс доктаалдары, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленуму ажылдың стилин болгаш арга-методун эде тургузарын, күүсекчи сагылга-чурумун күштелдирерин негеп турар болгай.

Планнарны эвээжедип, эде көөрүн министерстволардан, ведомстволардан дилеп турупбээр удуртукчулар база бар. Улуг-Хем ыяш үлетпүр ажыл-агыйының, Элегес-Аксында хана материалдар заводунуң, даараныгла фабриказының удуртукчулары эрткен чылын ындыг «арга»-биле план күүседирин хөй удаа оралдашканын оратор шүгүмчүлээн.

Капитал тудугда улуг четпестер бар. Ниитизи-биле хоорайда тудуг планы күүсеттинмээн. Тудугларда ажылды багай организастаан, ажылга инженерлиг удуртулга кошкак, материалдарны ажыл-агыйжы эвес ёзу-биле чарыгдап турар, кадрларны белеткээр база быжыглаар ажыл четпес. Акша-хөреңгини кол тудугларже мөөңневес болгаш доозулбаан тудуглар ам-даа хөй. Четпестерни чайладыры күш-ажылчы коллективтерге партийжи удуртулгадан, организакчы болгаш политиктиг ажылдың деңнелинден хамааржыр дээрзиң бедик харыысалга-биле билип турар бис дээрзин ол чугаалаан.

Чамдык министерстволар болгаш ведомстволар чыл планын бүдүрүлгелерге улуг хожудаашкын-биле чедирер, оон соонда хөй удаа эде кылыр чорукту Б. П. Свинцов шүгүмчүлээн. Чижээ, «Росводпром» каттыжыышкынының демир-бетон кылыглар заводунда номенклатура талазы-биле күрүне планы амдыгаа чедир чок. «Тыва суг тудуг» трест продукция бээр планын январьда дөрт катап өскерткен.

Онгу беш чылды доозар чылында салдынган улуг сорулгаларны күүседир дээш, планнаашкынны экижидер база ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар талазы-биле партияның болгаш чазактың доктаалдарын, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 чыл) Пленумунуң шиитпирлерин, ол Пленумга эш Л. И. Брежневтиң чугаазында айтыышкыннарны боттандырар дээш Кызылдың партия организациязы, коммунистери болгаш ажылчы чоннары бүгү чүүлдерни кылыр дээрзин түңнелинде Б. П. Свинцов бүзүреткен.

«Тыва кобальт» комбинат бүдүрүлге планын доктаамал ажыр күүседип келген мурнакчы бүдүрүлгелерниң бирээзи. Чаа техниканы нептередип шиңгээдип алыр, ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидер, күш-ажылды болгаш социалистиг чарышты организастаарын сайзырангайжыдар. «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп шимчээшкинни калбартыр, планнаашкынга болгаш эргелеп башкарылгага ажылчы-ишчилерни калбаа-биле киириштирер талазы-биле коллективте хөй чүүлдер кылдынган. Бо комбинаттың директору **Ю. И. Колетников** саналының эгезинде ол айтырыгларның дугайынга доктааган. Чаа техника нептередир талазы-биле экономиктиг ажыы бир миллион рубль түңнүг 21 хемчеглерни сөөлгү чылдарда боттандырган.

Ынчалзажок бүдүрүлге чорудулгазын, планнаашкынны сайзырангайжыдар талазы-биле ам-даа күженишкинниг ажылды чорудар апаар дээрзин оратор уламчылаан. Ылаңгыя бүгү чиг-эт курлавырларын катай киирген ниити планны кылырын, чамдык айтырыгларны, ылаңгыя металлургия продукциязын бүдүрерин ам-даа хандыр сайгарып көөрүн оралдажып турар бис.

Бистиң бүдүрүлгевиске болгаш Хову-Аксы суурга кылыр ужурлуг тудуглар ам-даа хөй. Ажылчыннар болгаш эргежок чугула тудуг материалдары чедишпезинден тудугга капитал салыышкыны чедир шиңгээдип алдынмаан, ол талазы-биле план күүсеттинмээн. Бо айтырыг талазы-биле чогуур дузаны көргүзерин хамааржышкан республика организацияларындан дилеп турар бис деп, Ю. И. Колетников чугаалаан.

Индирде № 741 КМК-да бригадир **Ш. С. Күжүгет.** Ажылдың ажыктыын болгаш шынарын бедидеринге, планнар болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүсединге хамаарыштыр онза чугула айтырыгны бо хуралга чугаалажып турар-дыр дээрзин ол эгезинде чугаалааш, оон удурткан бригадазы онгу беш чыл планын үш чыл он ай иштинде күүседипкенин дыңнаткан. Бригадада прогулдаар, ажыл шагы үзер чаңгыс-даа таварылга болбаан. Ооң кежигүннериниң хөй нуруузу янзы-бүрү холушкак мергежилдиг тудугжулар. Чалгаа, шүшпең кижилер чок. Шуптузу социалистиг чарышта хаара туттунган. Кол кичээнгейни ажылдың шынарынче угландырган.

Бригада оон-даа эки ажылдап болур арга бар. Ынчалзажок «Тыва көдээ тудуг» трестиң КМК-же чорудуп турар материалдарының шынары багай, үрелик болур, оларны саададыр, транспортту хожудадыр таварылгалар бар дээрзин ол шүгүмчүлээн. Бригаданың кежигүннери В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуур, бо чылын алган бедиткен социалистиг хүлээлгезин чедиишкинниг күүседир дээрзин бригадир бүзүреткен.

— Планнаашкынны экижидер, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидеринге ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын республиканың ажылчы чону сеткил ханыышкын-биле ажылынга кол чүүл кылдыр хүлээп алган — деп, республиканың Күрплан комитединиң даргазы **М. С. Салчак** саналынга чугаалаан.

СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле ажылдарны план-экономиктиг органнарының ажылдакчылары черчерде чорудуп эгелээн, ол доктаалды өөренир, ону ажыглаар дугайында план органнарының ажылдакчыларынга семинарларны организастап турар. Райплан даргаларын республикадан дашкаар семинарларже чорудуп, план органнарының чамдык ажылдакчыларын республиканың Күрплан комитединде организастаттынган теоретиктиг семинарның кичээлинде хаара тутканы дээрзин ол чугаалаан.

Планныг онаалдаларын күүсетпейн турар бүдүрүлгелер, тудуг организациялары республикада эвээш эвес. Оларның ажылын өөренип көөр, планныг онаалдаларның күүселдезинге чогуур контрольду күштелдирер талазы-биле эвээш эвес ажылдарны план-экономиктиг органнарның ажылдакчылары кылыр ужурлуг дээрзин М. С. Салчак түңнелинде чугаалаан.

Туранның амыдырал хандырылга комбинадының директору **А. И. Костенков** Бии-Хем районнуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының ажыл-ижиниң дугайын саналынга чугаалап, СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң планнаашкынны экижидер, ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында доктаалын амыдыралга боттандырар талазы-биле районда кылдынып турар ажылдарга доктааган.

Планныг онаалдаларны ылап-ла күүседир дээш амыдырал хандырылга комбинадының коллективи кызымак ажылдап, чоңга ачы-дуза чедирериниң херээнге көскү чедиишкиннерни чедип алган. Эрткен чылын районнуң чурттакчы бүрүзүнге 13 рубльдиң ачы-дузазын чедиргени коллективтиң эки ажылының түңнели-дир дээрзин А. И. Костенков саналынга демдеглээн.

План күүселдезин хандырар дээш кызымак ажылдааның түңнелинде Туранның амыдырал хандырылга комбинадының коллективи онгу беш чылдың дөрт чылдарының планын 12 муң рубльге ажыр күүсеткен болгаш республиканың мурнакчы ажылдыг үлетпүр бүдүрүлгелериниң одуруунда кирген.

Чоннуң чагыгларын чогуур хуусаада күүседири — амыдырал хандырылга ажылдакчыларының кол сорулгазы. Ынчалза-даа ону боттандырарынга районнуң партия, совет органнарының доктаамал дузазы база херек дээрзиң ол чугаалап, районнуң амыдырал хандырылга комбинадының ажылчы-ишчилериниң мурнунда турар сорулгаларга ол доктааган.

— Планнаашкынны экижидер, ажыл-агый механизминиң салдарын күштелдирер дугайында СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалдарын районнуң ажылчы чону экономиканы удуртурунуң комплекстиг программазы кылдыр хүлээп көрүп турар — деп, СЭКП Улуг-Хем райкомунуң ийиги секретары **И. Ф. Молянов** саналынга чугаалаан.

Планныг онаалдаларны күүседир талазы-биле кызымак ажылдап, эки түңнелдерни чедип ап турар бүдүрүлгелер, тудуг, транспорт организациялары районда эвээш эвес. Оон түңнелинде үлетпүр продукциязын бүдүрериниң хемчээли онгу беш чылдың дөрт чылдарында 25.1 хуу өскен. Районнуң үлетпүр комбинады ышкаш мурнакчы ажылдыг бүдүрүлгелерниң саны чылдан чылче көвүдеп турар.

Ынчалзажок районнуң ажыл-ижинде, ылаңгыя капитал тудугда четпестер хөй дээрзин ол демдеглээн. Чаа Шагаан-Арыгның, Чаа Чаа-Хөлдүң тудугларынга тускайлаан капитал салыышкыннарын шиңгээдип ап турарында четпестер хөй. Чаа Шагаан-Арыг хоорайның тудугжулары эрткен чылын 1978 чылдыынга деңнээрге, тудуг-монтаж ажылдарының ниити хемчээлин эвээжеткен. Ол чорук чедир кылдынмаан тудугларның саны улам көвүдеткен.

Ажылдың шынарын улам экижидеринге социалистиг чарыштың дээштии четпес.

Планныг онаалдаларның күүсеттинмейн турарының бир чылдагааны— тудуг материалдары-биле хандырылганы четпес организастааны. Ылаңгыя эрткен чылын ол хоорайның тудугжулары кургаг штукатурканың 43 хуузун, тудуг тууйбузунуң 54 хуузун чедир албаан дээрзин оратор демдеглээн.

«Шагонартяжстрой» трестиң № 18 КМК-да РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу А. Ф. Ягодиниң удурткан комплекстиг бригадазында ышкаш, ажыл-ишти билдилиг удуртуп, күш-ажылдың сагылга-чурумун шыңгыы сагыыр болза, планныг онаалдалар ажыр күүсеттинер ужурлуг дээрзин ол чугаалаан.

Тожунуң ажыл-ишчилери онгу беш чылдың доозукчу чылын бедик көдүрлүүшкүн-биле эгелеп, СЭКП ТК-ның ноябрь (1979 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар, аңаа эш Л. И. Брежневтиң чугаазында түңнелдерге болгаш айтыышкыннарга хамаарыштыр боттарының мурнунда чаа сорулгаларны салып алган ажылдап турарын улус депутаттарының Тожу райкүүскомунуң даргазы **Д. О. Дарган** саналының эгезинге демдеглээн. Бүгү-ле организакчы болгаш политмассалыг ажылды планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни боттандырарынче углап турар.

Беш чылдың эрткен дөрт чылдарында районнуң экономика болгаш социал хөгжүлдезинде чаартылгалар эвээш эвес. Тудуг-суур өзүп турар, чоннуң амыдыралының культуразы бедип турар. Районнуң чонунуң чартык кезиин теле-дамчыдылгаларны көрүп турар апарган. Бараннарны болгаш өске-даа чүъктерни хем-биле, самолёт болгаш чер кыры-биле сөөртүп чедирип турары экижээн. Районнуң ажыл-ишчилери өлүк тывыжының болгаш ону күрүнеге садарының эрткен дөрт чылдар планын күүсеткен.

Планнаашкынны экижидер, ажыл-агый механизмин сайзырангайжыдар айтырыглар талазы-биле партия болгаш чазактың хүлээп ап турар доктаалы, шиитпирлери бүдүрүлгениң бөгүнгү негелделерге дүүштүр хөгжүдеринге онза чугула рольдуг боор турарын оратор айыткан. Айтырыгны комплекстиг ёзу-биле шиитпирлээрин онзалап көрүп турары тодаргай. Чамдык чедиишкиннер-биле чергелештир районнуң ажыл-агыйында четпестер база бар. Совхозтарда тудуг айтырыы кошкак шиитпирлеттинип турар. Тудуг организацияларының баазазы багай. Кадрларны быжыглаары-биле чуртталга тудуун калбартырынче сагыш салыры чугула.

Ажыл шагы үзер чоруктарның, машина-техниканың анаа туруушкунунуң база үрей кылыр чоруктарның уржуундан бүдүрүлгеге когарал чедирер, планныг онаалдаларны күүседирин ой-шаанда боттандырбайн баар таварылгаларны чайладыры чугула дээрзин Д. О. Дарган саналының түңнелинде айыткан.

Индирде Кызылдың даараныгла фабриказының даараныкчызы **Р. Т. Сумба.** Фабрика эрткен чылдың планныг онаалдаларын күүсеткен. Чоңга бараан болур, хөй санныг эки продукцияны бүдүрер дээш коллектив бир демниг ажылдап турар. Фабрикада 16 кижи онгу беш чылдың планын шагда-ла күүседипкен. Ол бозу 1983 чылдың декабрьның үлүүнде ажылдап турар.

Кызылдың даараныгла фабриказының база оон Хову-Аксыда салбырының күчүлерин долузу-биле шиңгээдиринге шаптыктап турар бергелээшкиннер барын ол демдеглээн. 1973 чылда тудуп каан чаа фабрикада байдал ындыг-ла таарымчалыг эвес, бети дээрге кызыл-булуң безин чок. Хуралдар эрттирерде тускай өрээл безин тывылбас. Фабриканы эргижирээн төлевилел-биле тутканы оон тодаргай. Оон-биле чергелештир кадрлар айтырыы берге болуп турар, чүге дээрге чуртталга шөлү четпес. Тудугларны планнап кылырда бүгү-ле чүүлдерни комплекстиг ёзу-биле көрүп, амыдырал хандырылга, чуртталга тудуу дээш өске-даа дузалал тудугларны кылырының чугулазын оратор демдеглээн.

Коллективтиң демниг ажылындан бүгү-ле чүүлдер хамааржыр. Ажылга харыысалга чок, коллективтиң херээ дээш сагыш салбайн баар чамдык таварылгалар дугайын база онзалап айыткан. Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжылдары, кижи бүрүзүнүң харыысалгазын бедидери негеттинер.

Ажыл-агый механизминиң эде тургузуушкуну улуг ужур-дузалыг айтырыг дээрзин республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агый министри **В. М. Еремеев** партия-ажыл-агый активиниң хуралынга саналынга демдеглээн. Ол бүгү социалистиг экономиканы улам ыңай көдүреринче, ажылчы чоннарның чаагай чорууну бедидеринче угланган.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый министерствозунга хамааржыр коллективтер болгаш организациялар эрткен чылдың планын кол-кол көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Ынчалза-даа четпестер эвээш эвес. 16 бүдүрүлгениң бежи планнарын күүсетпээн. Чуртталга фондузунуң капитал септелгезиниң планы күүсеттинмээн. Бо талазы-биле ылаңгыя Кызыл, Туран хоорайларда, Бай-Хаак, Самагалдай суурларда септелге ажылдарының багай болганын ол демдеглээн. Кызыл-Мажалык суурнуң чаагайжыдылгазын Барыын-Хемчиктиң хөй-ниитизи эрткен чылын эки организастап чорутган.

Чурттакчы чоннуң коммунал хандырылгазын улам экижидер дээш онгу беш чылдың доозукчу чылында күженишкинниг ажылдаар сорулганы коммунал ажыл-агыйынга хамааржыр бүдүрүлгелер боттарының мурнунда салып алганнар.

* * *

Партия-ажыл-агый активиниң хуралынга чугаалашкан айтырыг талазы-биле доктаалды хүлээп алган болгаш аңаа холбаштыр моон соңгаар чорудар ажылдарны тодараткан. Онгу беш чылдың доозукчу чылын чедиишкинниг доозар, В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюн төлептиг уткуур талазы-биле социалистиг чарышты калбартырынче угланган хемчеглерни айыткан. Республиканың ажылчы чоннарының 1979 чылда социалистиг чарыжының күүселдезиниң түңнелдерин база аңаа үндүрген болгаш 1980 чылда социалистиг хүлээлгени алган.

ЧҮРЕКТИҢ ХАНЫЗЫНДАН

ОДЕССА. (СЭТА-ның корр.). ССРЭ-биле Вьетнамның аразында далай оруун совет далайжылар найыралдың ак-көк оруу деп адаарлар. Шынап-ла ол оруктап социалистиг ийи чурттуң аразында харылзаалар быжыккан, бараан сөөрткен суднолар ийи талаже соксаал чок аргыжып турар. Январьның 31-де Одессаның далай портундан «Василий Клочков» деп теплоход Вьетнамче углай үнүпкен. Бо суднонуң чүдүрген чүъгү онзагай. Эрткен чылын совет кижилерниң коммунистиг субботник хүнүнде ажылдааш, вьетнам өөнүктерге дузаламчы кылдыр киирген акшазы-биле кылдынган бараанңарны бо теплоход апаап чыдар.

Теплоходтуң бараан шыгжаар черлеринде дааргалыг болгаш трикотаж кылыглар, дериг-херекселдер, эм аймаа, спорт бараанңары, өөредилге херекселдери дээш өске-даа чугула хереглелдиң бараанңары бар. Ол бараанңарны москвачылар, ленинградчылар, Украинаның болгаш Белоруссияның ажыл-ишчилери белеткеп кылган. Теплоходта чүдүрген бараанңарның өртек-үнези миллион-миллион рубль-биле санаттынар.

«Василий Клочков» теплоходту Маадыр-хоорайның далайжылары, порт ажылдакчылары, хөй-нийти организацияларының төлээлекчилери байырлыг байдалга үдеп чорудкан. Ол үдээшкиниге совет-вьетнам найырал ниитилелиниң активчилери, Одессада өөренип турар вьетнам студентилер база киришкен. Далай вокзалын ийи чурттуң күрүне туктары, лозуңнар болгаш транспарантылар-биле шимээн. Аңаа митинг болган.

СЭКП Одесса обкомунуң бирги секретары Н. К. Кириченко:

— Маадырлыг вьетнам улус-биле акы-дуңма харылзааларывыс быжыг. Пролетаржы интернационализмниң херээнге бердингей совет улус бо порттан Вьетнамның чонунга дузаламчы кылдыр хөй санныг, янзы-бүрү чүъкту чүдүрүп чорудкан. Бистиң дузаламчывыс вьетнам улустуң империалистиг агрессияны тиилеп алырынга улуг деңгүм болганын делегейниң улустары билир. Вьетнамда байдал амдаа нарын. Пекин гегемонистер ол чуртче халдаашкынны соксатпайн турар. Ындыг болзажок маадырлыг чон тиилеп үнер дээрзинге бүзүрээр бис — деп чугаалаан.

Акы-дуңма социалистиг чурттуң тайбың амыдыралды чогумчудуп алырынга совет кижилерниң күзелдии-биле дузалажып турарының дугайын митингиге чүве чугаалаашннар демдеглээн.

Чүдүрүкчү механизаторлар бригадазының бригадири, УССР-ниң Күрүне шаңналының лауреады В. И. Зимогляд совет кижилерниң эрткен чылын коммунистиг субботникке ажылдап алган акшазы-биле вьетнам улуска белек чорудуп турарының дугайын чугаалааш, ол мөөн белекти В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 110 чыл болур оюн демдеглээр үе чоокшулап турар үеде чорутканының онзагай боор турарын демдеглээн.

— Калыг-дошкун дайынның шылгалдазын эрткен совет улуска тайбыңдан артык үнелиг чүве чок. Ынчангаш олар Вьетнам республиканың тайбың амыдыралын быжыглап база хөгжүдүп алырынга харам чок дузалажып турар — деп, тайбын камгалалының Одесса область комитединиң даргазы, чогаалчы И. П. Гайдаенко чугаалаан.

Одессаның күрүне университединиң аспирантызы Май Суан Льюнг:

— Совет болгаш вьетнам улустарның найыралы үе-биле шылгаттынган, бергелерни ажып эрткен. Болунуң хосталгазы дээш демиселге вьетнам улус улуг акызы—совет улустуң дузаламчы, деткимчезинге үргүлчү даянып келген. Мээң чуртумче бөгүн чоннуң херегелел бараанңарын чүдүрген совет корабль үнүп турда, мээң чуртумнуң мурнуу талазында база Иранның эриктериниң чоогунда америк шериг корабльдериниң боо-чепсээн аңнып алган турарын көрүп көөрге кымның тайбың, кымның дайын, эжелекчи чорук дээш туржуп турарын тодаргай херечилеп турар. «Совет шериг айыылы» деп хоозун шуугаашкын-биле агрессорлар боттарының хаваыг үүлгедиин чажырып шыдавас. Совет Эвилелиниң чер-делегейге тайбыңны дээш боттандырып турар политиказының алыс утказын депшилгелиг кижи төрелгетен билир. Вьетнам улуска дузалажып турары дээш улуг Совет Эвилелинге четтирдивис — деп чугаалаан.

Маадырлыг вьетнам улуска чорудкан чүъкту дүргени-биле чедирерингe экипажтың белени теплоход капитаны Н. И. Сорочкин рапорттаан.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

«Мурнакчы» совхозтуң механизаторлары оңгу беш чылдың доозукчу—1980 чылының часкы тарылгазынга уткуштур техника септелгезин организастыг чорудуп турар. Совхоз ниитизи-биле беш тракторну, 11 андазынны, 11 сеялканы, 180 илчирбелерни септээр ужурлуг.

Механик Борис Седенсотка удурткан 11 кижи составтыг бригада септелгени эки шынарлыг чорудуп турар. Ол ийи звено кылдыр үстүп алгаш социалистиг чарыштыг ажылдап турар. Бо хүннерниң түңнелинде хоочун тракторист Хомушку Очурнуң звенозу тиилекчи болган. Ол коллектив септелгени соңгулдалар хүнүнүң бүдүүзүнде доозар сорулгалыг.

С. ДОНГАК.
Бай-Тайга район.

делегей болуушкуннар тайылбырлал бо хүннерде

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

⊙ **ХАНОЙ.** Бо чылын Совет Эвилелинге болгаш Вьетнамга демдеглээр алдарлыг юбилейлерге турасказтккан социалистиг чарыш дугайында керээни Вьетнам Социалистиг Республиканың аар индустриязының улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи—Тханьхоа можунуң Бимшонда цемент заводун тудуп турар вьетнам тудугжулар болгаш совет специалистер аразында чарып алган.

Интернационалчы коллектив бедик хүлээлгелерни алган. Чижээ, бүдүрүлгениң баштайгы ээлчээн тударын Вьетнамга республиканы чарлааның 35 чылынга чедир доозарын, а Улуг Октябрьның 63 чыл оюнуң хүнүнде — баштайгы цементиниң бээрин тудугжулар шиитпирлээн.

⊙ **ГАВАНА.** Социалистиг Куба демир-орукчунуң хүнүн демдеглээн. Чаарты дерирнн Кубаның Компартиязының бирги съездизинге чедир доосан төп демир-оруктуң каң шугумнары Ортулуктуң чөөн талазынче ыңай-бар чоруур. Чуъктер болгаш пассажирлер сөөртүрүнүн кол үүргезин удавас ол орукка одажы бээр. Оруктуң участоктарының хөй нуруузунда поездилерниң дүрген шимчээшкинин ажыттынган.

Улус ажыл-агыйжы чугула ужур-дузалыын барымдаалааш, ол тудугну Кубаның БАМ-ы деп адап турар. Кубаның кол каң оруунуң тудугжулары Байкал-Амур магистралының тудугжулары совет оолдар, кыстар-биле социалистиг чарыштыг ажылдап турар.

Демир-орук транспортун хөгжүдерде болгаш аңаа кадрларны белеткеп алырда Кубага улуг дузаны Совет Эвилели чедирип турар.

⊙ **БЕРЛИН.** Герман Демократтыг Республиканың даштыкы садыг саарылгазы эрткен чылын 109 миллиард марка акша түңнүг болган. «Чүс миллиард хемчээлдиг» республика бодунуң төөгүзүнде бир-ле дугаарында ажыр басканы ол. ГДР-ниң улус ажыл-агыйының чүүл-бүрү адырларының продукциязы бүгү диптерниң чурттарында калбак сураглыг.

Республиканың даштыкы садыг харылзааларынга кол рольду социализм чурттары ойнап, оон бараан саарылгазының бүгү хемчээлиниң үштүң ийи кезиин ээлеп турар. 1979 чылда капиталистиг чурттарже ооң экспорту дыка улгаткан, янзы-бүрү продукцияны, чижээ, машина тудуушкунунуң, вагон тудуушкунунуң, химия үлетпүрүнүң, автомобиль тудуушкунунуң болгаш өске-даа адырларның кылыгларын хөгжүп орар чурттарже үндүр садары 11 хуу өскен. Алжир, Ангола, Индия, Ирак, Сирия болгаш өске-даа чурттар-биле Герман Демократтыг Республиканың садыг харылзаалары онза чедиишкиннииг калбарып турар.

⊙ **ПРАГА.** Чехословак геологтар Барыын Карпаттар дагларының башкы эдектеринде бойдус газы-биле байлак үш черни ажыткан. Олар удавас чурттуң одалга-энергетика үлетпүрүнге дыка улуг чемелде одаар чүүлдү бээр.

Газ байлактарлыг ол черлерни ажыглаарының кончуг чүүлдүг төлевилелин чехословак специалистер ажылдап кылган. Аңаа газ тывыжын одалга-энергетика үлетпүрүнүң ажылының «эң хайныышкыннарыг» үезинде, биргээр чугаалаарга, газка негелде онза улгады бээр кышкы үеде казып тываарын көрүп турар. А чайгы үеде ол байлак оран газтың чайгаар бүткен кадагалал черлери болу бээр. Совет Эвилелинден газ дамчыдылгалары-биле Чехословакияга барган ак-көк одаар чүүлдү база аңаа кадагалаар.

⊙ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның Социалистиг ажылчын партиязының XI съездизин болгаш чуртту фашистиг эжелекчилерден хостааны-дан бээр 35 чыл оюн Вишонтаның энергетиктери социалистиг хүлээлгелерин күүсетпишаан, шалыпчы ажыл-ижи-биле уткуур деп сөзүн бергеннер.

Вишонтада хөмүр-даш ургайы болгаш одалга-биле ажылдаар Юрий Гагарин аттыг электростанция бөгүн республиканың эң улуг энергокомплекстериниң бирээзи болуп, акы-дуңма социалистиг чурттарның чедиишкиннииг кады ажылдажылгазының көскү үлегер-чижээ апарган. Хөмүр-дашты казып тываарын таарыштыр тургузарда маңаа совет шахтёрларның дуржулгазын, Герман Демократтыг республиканың, Польшаның, социалистиг өске-даа чурттарның техниказын калбаа-биле ажыглаан.

⊙ **УЛАН-БАТОР.** Үлетпүр чиг-эдин, одаар чүүлдү болгаш энергияны камнаар дээш массалыг демисел «Граммдан тонна камнаттынар» деп лозуң-биле улусчу Моолдуң фабрикаларында болгаш заводтарында калбарган.

Даг-руда арыглалының «Эрдэнэт» комбинадының коллективи 1980 чылга алган боттарының хүлээлгелеринге 15 миллион ажыг киловатт-шак электроэнергияны болгаш 6,5 муң тонна одаар чүүлдү камнап алыр деп бижээн. Ол камналганың күсели-биле продукцияның бот-үнезин чиңгедирин төлевилээн.

Чиг-эт болгаш материалдарны, одаар чүүлдү болгаш электроэнергияны чөп ажыглаары Моол Арат Республиканың экономиктиг күчүзүн улгаттырарының эң чугула факторларының бирээзи болуп турар.

(СЭТА).

ЧОНГА КЫЙГЫРЫГ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улус-демократтыг партиязының (АУДП-ниң) ТК-зының чиңгине секретары, Афганистан Демократтыг Республиканың Революстуг чөвүлелиниң даргазы болгаш премьер-министри Бабрак Кармальдың афган улуска кыйгырыын ында парлап үндүрген.

Улустуң, армияның болгаш улус-демократтыг партияның чаңгыс эвииниң үндезининге бис тиилеп үнер бис дээрзинге чигзиниг турбас, ынчалза-даа тиилелге боду-ла чедип келбес дээрзи бистиң кижи бүрүзүнге билдингир болур ужурлуг. Ону чедип алырда империализм-биле болгаш реакция-биле демиселге апрель революциязының алдарлыг идеалдарын камгалап алыры-биле бистиң бүгү күштеривисти чаңгыс черге мөөнзээр, Пакистанның девискээриндеи АДР-же чорудуп турар террористерниң болгаш хоралакчыларның дээрбечи бөлүктериниң үүлгедиглерин чок кылыр ужурлуг.

Оруктарны, көвүрүглерни болгаш арттарны, а ол ышкаш хоорайларже болгаш көдээ суурларже баштайгы хереглелдиң бараанңарын база аъш-чемин сөөрткен автомашиналарны болгаш коштарны камгалаары-биле эки турачы отрядтарны тургузарынче афган аныяктарны АУДП ТК-зы болгаш чурттуң чазаа ында кыйгырган. Ук бараанңарны чедирерингe даштыкы хөлзелекчилерниң дээрбечи бөлүктери — империализмниң агентилери шаптыктап турар.

Бо чылын агаарның таарымчалыг байдалдары чуртка эки дүжүттү өстүрүп алыр арганы берип турар. Бистиң эң чугула сорулгавыс болза ажыглап болур бичии-даа чер тарыттынмайн артпазын дээш бүгү үнүш-дүжүткүр черлерни чогуур үезинде аңдарары болгаш чаштырары болур. Чазактың холунда кызыл-тастың болгаш хөвенниң чогуур санныг сорттуг үрезиннери, чемишчидилгелер болгаш көдээ ажыл-агый техниказы бар. Эргежок чугула апарган таварылгада улусчу эрге-чагыргалар тараачыннарга саң-хөө талазы-биле дузаламчыны база көргүзер. Көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезин калбартырының болгаш тараачыннарның чаагай чоруун бедидериниң эрге-ажыктарынга чиг-хөвенни база чигир свёкла-зын садып алырының өртектерин бедидер деп шиитпирни чазак хүлээп алган. Ол культураларны өстүрүп турар тараачыннарга тараа күрүне чиик өртекке садар деп Бабрак Кармальдың кыйгырыында оон ыңай айыткан.

Чоокку келир үеде чуртка улустуң калбак массаларының эрге-ажыктарынга көдээ ажыл-агыйны чедиишкиннииг хөгжүдеринге таарымчалыг байдалдар тургустунар дээрзинге бүзүрелдиг кыйгырыгның түңнелинде ол илергейлээн.

КАБУЛДА БАЖЫҢ ТУДАР КОМБИНАТ

Совет Эвилелиниң экономиктиг болгаш техниктиг дузаламчызы-биле туткан Кабулда бажың тудар комбинаттың коллективи баштайгы афган беш чылды (1979—1983 чч.) хуусаа бетинде күүседир, продукцияның шынарын экижидер дээш эгелекчи саналды үндүрген. Эрткен чылдың бүдүрүлге планын ол коллектив 140 хуу күүсеткен.

ЧУРУКТА: (солагай талазындан он талазынче): комбинаттың директору Ясими, совет специалист Анатолий Смоголь болгаш афган инженер Маликзада.

Г. НАДЕЖДИННИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ҮПТЕКЧИ МОНОПОЛИЯЛАР

МЕХИКО. (СЭТА). Империалистиг монополияларның кем-буруулуг үүлгедиглериниң түңнелинде Мексикага чедирген көгаралды чээрби ийи миллион доллар кылдыр үнелеп көрген.

Мексикада туруп турар националдар аразының барык 100 хире монополияларының үндүрүглер төлээринден ойталааны болгаш оларның орулга-кончааны даштыкыже хоойлуга удурланыштыр үндүр сөөртүп турары улуг шуугаазынны болдурганының дугайын парлалгага дыңнаткан болгай. Парлалганың дыңназып турары-биле алырга, ол шуугаазын-биле холбаштыр суд талазы-биле харысалгага таварышкан фирмаларның аразынга «Кока-Кола» деп сураглыг америк монополияның Мексикада филиалы, шак бүдүрер талазы-биле «Ситизен» деп компания, электробараанңарны болгаш электронуг техника бүдүрер талазы-биле элээн каш америк фирмалар бар.

«Кока-Коланың» болгаш даштыкы өске-даа корпорацияларның Мексикада филиалдарының харысалгалыг ажылдакчыларының бөлүүн республиканың прокуратуразы тудуп хоругдаан. Солуннарның дыңназып турары-биле алырга, ол-ла үеде Мексика күрүнени оорлаар талазы-биле кем-буруулуг ажыл-херекти удуртуп турган «Кока-Коланың» филиалының удуртукчулары Джесс Дальтом болгаш Гарольд Кэмпбел судтан АКШ-та чаштынып турар.

Националдар аразының монополияларының саң-хөө талазы-биле буруулуг үүлгедиглерининг истелгези үргүлчүлевишаан. Парлалганың бижип турары-биле алырга, ол истелге ук монополияларның үүлгедиглериниң чаа сойгалап илерединишкиннеринге чедирип болур.

АЖЫЛЧЫН КҮЖҮ ЧЕДИШПЕС

ЛУСАКА. (СЭТА). Барыын Европадан болгаш Соңгу Америкадан ак кештиг кижилерни чуртче келдирип алыр талазы-биле калбак кампанияны Преторияның эрге-чагыргалары чорудуп турар. Мурнуу Африка Республиканың юстиция болгаш иштики херектер министри Э. Шлебуштуң медеглээни-биле алырга, бо чылдың апрельдиң 1-ден эгелээш чурттуң чазаа апартеид күрүнезинге чедип келирин күзээннерниң орук чарыгдалының 80 хуузун төлеп бээр. Бүгү көшкеннерни, ажылга кирериниң дугайында баш бурунгаар керээни чарбайн-даа чедип келгеннерни чылыы-биле уткуп алырын министр аазаан.

Оон-биле кады барыын чүкте «амыдыралдың мурнуу-африканчы хевирин» шуугаазынныы-биле мактап чарлап турар. Ол республикаже көже бээрлерге чаагай амыдыралды парлалга аазап турар. Расистерниң бадыткап турары-биле алырга, чуртче улус көжүрер политика экономиканың бүгү адырларында ажылчын күжүнүң чедишпези-биле боол турар.

Эрге-чагыргаларның ёзулуг сорулгазы болза «чурттуң ак болгаш кара кештиг чурттакчы чонунуң деңзигүүрүн деңнээри болур». Апартеидтиң араатанзыг ёзу-чурумун узуткаар дээш африканнарның өзүп турар демиселинден корткаш, Мурнуу Африка Республиканың баштыннары «ак кештиг кезектиң саның амгы системаны хевээр арттырар чогуур деңнелге» чедирерингe далажы бергеннер.

Ол сорулганы чедип алыры-биле Преторияның эрге-чагыргалары африканнарны массалыы-биле тускай чурттаар черлерже шөлүп, херек кырында африкан чурттакчыларны массалыы-биле узуткаарының политиказын чорудуп турар.

ХОЛГААРЛААШКЫН

САН-ХОСЕ. (СЭТА). Төп Американың чурттарын бодунуң аайынга чагырып алырын оралдашкаш, Вашингтон оларның чазактарынга каржы-дошкун албадаашкынны кылып турар. Ол сорулга-биле ол кавыже бодунуң төлээлекчилерин удаа-дараа чорудуп турар. Сомосаның араатанзыг ёзу-чурумун дүжүр октаан никарагуа улустуң тиилелгезинден корткаш, Төп Америкага «чаа хостуг Никарагуаның» көстүп келирин болдурбас дээш АКШ дүвү-далаш-биле улуг күжениишкиннерни үндүре берген.

Коста-Рикадан кээп турар дыңнадыглардан илереп турары-биле алырга, ол чуртка «дыштаныры-биле» чедип келген Никарагуада америк элчин Л. Пеззулло барык-ла аэропорттан дораан-на президент Р. Карасо-биле болгаш даштыкы херектер министри Р. Анхелем Кальдерон-биле ужуражыр дээш чорупкан. Ужуражышкын үезинде Төп Америкада национал-хосталгалыг шимчээшкинниң өзүлдезинге шаптыктаары-биле дарый хемчеглерни алыр талазы-биле айтырыгларны. Сальвадорда байдалдың АКШ-ты сагыш-сорадып турарының дугайын чугаалажып көрген деп парлалга демдеглээн.

ЖУРНАЛИСТЕРНИҢ УЖУРАЖЫЫШКЫНЫ

БАГДАД. (СЭТА). Иракның найысылалынга араб болгаш европейжи журналистерниң ужуражыышкыны болган. Аңаа араб Чөөн чүктүң чурттарының, социалистиг болгаш барыын-европейжи күрүнелерниң хөй кезииниң, а ол ышкаш элээн каш делегей организацияларының төлээлекчилери киришкен. Ужуражыышкын үезинде болган чугаалажыышкын амгы үеде араб чурттарның төлээлекчилеринге кол политиктиг айтырыглар болза америк империализмге деткиткен Израильдиң эжелекчи чоруунга болгаш египет президент Садаттың өскерликчи, арабтарга удур угланыышкынынга удур улустарның демисели. Палестинаның араб улузунуң бот-башкартынар эрге болгаш бодунуң хамаарышпас күрүнезин тургузар дээш демиселинге ооң-биле эп-сеткил каттыштырылгазын быжыглаары болур дээрзин бүзүрелдии-биле көргүскен.

Афганистанда соолгу болуушкуннарга даянып алгаш арабтарның демиселиниң кол сорулгаларындан оларның кичээнгейин чардыктырар, Совет Эвилели-биле болгаш социалистиг дем каттыштырылгазының өске чурттары-биле оларның кады ажылдажылгазын кошкадыр дээн империалистиг пропаганданың оралдажыышкыннарын Палестинаның хостаарының организациязының, Сирияның болгаш өске-даа араб чурттарның төлээлекчилери ниитизи-биле буруу шапканнар.

Араб улустарның антиимпериалистиг демиселин деткээн болгаш делегей байдалын чиңгелендирериңче база Чоокку болгаш Ортаакы Чөөн чүкке бодунуң эжелекчи чоруун калбартырынче империалистиг күштерниң оралдажыышкыннарын сойгалап илереткен социалистиг күрүнелерниң төлээлекчилериниң чугааларын араб журналистер чылыы-биле уткаан.

Вьетнамның Коммунистиг партиязы үндезилеттинип тургустунганындан бээр 50 чыл болган

РЕВОЛЮЦИЯ ДАЙЫНЧЫЛАРЫНЫҢ ПАРТИЯЗЫ

«Вьетнамның улузу Совет Эвилели-биле, өске-даа социалистиг чурттар-биле, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкини-биле быжыг харылзаалыг, бүгү делегейниң улустары-биле кады тайбың, хамаарышпас чорук, демократия болгаш социализм дээш демисежип турар».

(Вьетнамның Коммунистиг партиязының 50 чыл оюнга уткуштур ВКП-ниң Кыйгырыгларындан).

Бо чылдың февраль 3-тен эгелеп вьетнам коммунистер, оларның-биле кады партияның хоочуннары, партия билеттерин эң-не баштай холга ап эгелээрлер. Вьетнамның Коммунистиг партиязы бодунуң тургустунуп келгениниң бежен чылдарының дургузунда чажыт байдалга ажылдап, азы боо-чепсекти холга тудуп алгаш, демисежип чоруп турган. Революцияның чаа үе-чадазы —нарын социал болгаш экономиктиг айтырыгларны шиитпирлээриниң үе-чадазы чоокта чаа эгелээн.

ВКП ТК-ның пропаганда килдизиниң эргелекчизиниң оралакчызы, «Нян Зан» солунунуң редактору эш Хоанг Тунг бодунуң билединн база-ла бир дугаар алыр.

— ВКП дээрге дайынчы партия кылдыр өзүп келген партия. Ынчангаш үргүлчү чажыт байдалга ажылдаары болгаш ажыл-чорудулганың ёзулуг шериг чурумунга чагырткыры бистиң амыдыралывыстың норма-чижээ апарган — деп, ол чугаалады.

Бо кижиниң амыдыралы партияның төөгүзү-биле тудуш харылзаалыг. Ооң допчу намдарынга хамаарыштыр мээң салган айтырыгларымга ол баштактанмышаан, мындыг янзылыг харыыны берди:

— Үжен чыл бурунгаар үжен харлыг турдум, ынчалзажок партийжи стажым ынчан-на он чыл турган.

Эш Хоанг Тунг партияга 1941 чылда кирген. Ынчалзажок ол бодунуң стажын 1940 чылдан бээр деп санап турар. Ол чыл болза Вьетнамга партия организациязын чылча шапканындан бээр чаа-ла үш чыл боол турган чыл болур. Вьетнамның революсчу аныяктарының эштелгезиниң удуртукчуларындан 1930 чылда Хо Ши Миннин тургусканы баштайгы Төп Комитет чүгле бир чыл дургузунда ажылдаан. Ооң бүгү кежигүннерин, оларның аразында ТК-ның Чиңгине секретары Чан Фуну база дайзыннар кара-бажыңга өлүрүглеп каан. Төп Комитеттиң баштай Ле Хонг Фонг, ооң соонда Нгуен Ван Кы удуртуп турган ийиги составындан амгы үеде чүгле ТК-ның амгы Чиңгине секретары Ле Зуан диринг арткан.

Партияның 1940 чылдың ноябрьда тургустунган удуртулгазындан, амгы үеде чүгле беш кижи диринг арткан.

— Партияга кандыг янзылыг кирген мен база партия стажым чүге карышкактыг боол турарыл деп айтырыгны сонуургап олур боор силер —деп, ол чугаазын уламчылады.

— Херектиң ужуру мындыг чүве. Ынчан партия кежигүннериниң саны ээвээш турган. Партияга кижилер шилип алыры кончуг-ла шыңгыы турган. Чээрби харлап тургаш, партияның чажыт ажылдакчызы апарган мен. Партияга кирериниң дугайында рекомендацияны чаа-ла ап алгаш турумда, мени колонизаторлар тудуп хоругдап алганнар. Ынчангаш партийжи стажым карышкактыг боол турар чүве ыйни—деп, ол чугаалады.

Хоанг Тунгтуң чылып турганы Намдинь болгаш Ханой кара-бажыңнарынга политиктиг хоругдаттырганнар дыка хөй болган. Чүгле Ханойнуң кара-бажыңынга 300 ажыг политиктиг хоругдаттырган турган.

— Бо кара-бажыңнарның кайызынга-даа мени таныыр кижи чок болган, ынчангаш мени партияга хүлээп албаан чүве. Хоругдаттырганым соонда он үш ай болганда мени чурттуң барыын талазында ээнзиргей черде Шонла деп можунуң кара-бажыңынга эккелген. Аңаа бистиң партиявыстың үндезилекчилериниң бирээзи, ТК-ның кежигүнү Ле Дык Тхога ужуражы берген мен. Ол ооң мурнунда чылда менээ рекомендация берген кижилерниң бирээзи чүве. Ооң сүмелээнин ёзугаар ол-ла кара-бажыңга мени бистиң эштеривис партияга хүлээп алган. Ынчангаш партийжи стажым ол чылдан санаттынып эгелээн — деп, Хоанг Тунг чугаалаан.

Ханойга келген туристер чүнүң-даа мурнунда «Тханглой» («Тиилелге») деп гостиницага доктаап, ону магадап көөрлер. Ынчаарга бо гостиницаны туткан черниң чоогунга, Кызыл хемниң эриинге эрги чыдыгыр бажыңчыгаштарның турганын олар билбестер. Ол бажыңнарның бирээзинге Төп Комитеттиң штавы чажыт байдалга ажылдап турган. Эш Хоанг Тунг кара-бажыңдан үнүп келгеш, бодун «найысылал округунуң кол командылакчызы мен» деп баштактанып адап турган. Ооң ол чугаазы-ла шын. Төп Комитеттиң болгаш партияның кежигүннери боолары чажыт байдалга ап алгаш чоруп турганнар. Оларның кайы-бирээзи боолуг туттурган болза-ла кандыг-даа чугаа чокка боолаттырып каар турган. Бо штаб-квартираны болгаш өске-даа магадылап каан квартираларны патриоттар кончуг серемчилелдиг камгалап турган. Херек апарза хемни кеже бээр хемелер кезээде белен турган.

1945 чылдың август айында айыттынган шакта Төп Комитеттиң кежигүннери болгаш чепсектиг отрядтар ол бажыңдан хоорайның төп кудумчузунга барганнар. Олар бүгү улустуң демонстрациязын организастааш, ону август революциязынче шилчиткеннер. Төп шөлге болган митингиге революцияның тугун киискидир азып үндүргеннер.

— Бистиң партиявыс дээрге революцияның ёзулуг-ла дайынчызы партия кылдыр өскен партия-ла болгай. 1945 чылда ооң хуреэлеңинге 5 муң кижи турдувус, француз колонизаторлар-биле демисежип эгелээривисте 20 муң четтивис, а ол дайын дооступ турда чартык миллион кижи апарган бис—деп, Хоанг Тунг сактып чугаалады.

Демиселдиң чылдарында партия комитеттери бүдүн-бүдүнү-биле узуткадып турза-даа, оларның орнунга он-он чаа комитеттер тыптып кээп турган. Чижээлээрге, 1945 чылда Ханойнуң партия комитеди 10 катап чүмү-биле узуткаттырган. Мурнуу Вьетнамга турган марионетчи эрге-чагырга коммунистерниң 90 хуузун узуткап каан турган. Вьетнамның партиязының чоннуң эрге-ажы, хосталгазы дээш кайы хире аар-берге орукту эрткенин бо саннар тодаргай чугаалап турар.

Амгы үеде бүгү чурт даштыкы эжелекчилерден болгаш чашпааны бөлүктерден хосталган. Ындыг болзажок Вьетнамның дээрзи арыг-чаагай деп чугаалап болбас. Чурттуң соңгу талазында кыдат дээрбечилерниң үрегдеп, өрттедип каапкан суурларының көзү амдаа өжүп читпээн. Кыдат халдакчылар вьетнам улуска «база бир кичээндирингии» бээр дээш чурттуң кызыгаарын үргүлчү үреп турар.

Ындыг болзажок маадырлыг вьетнам чон тургузукчу ажылын үргүлчүлеп, социалистиг ниитилелди тургузар дээш карак-кызыл ажылдап турар. Дайынга үрегдеттирген улус ажыл-агыйын катап тургузар, чурттуң мурнуу талазының районнарының колониализмден шилчип келген чыдып калган чүүлдерин узуткаар дээш демиселче бүгү чонну Коммунистиг партия баштап турар. 1980 чыл — Вьетнамның Коммунистиг партиязының тургустунганындан бээр 50 чыл болган чылы чурттуң амыдыралынга база бир эргилделиг чыл болур. Чүге дээрге Компартияның хуреэлеңинге муң-муң кижилер — Хо Ши Миннин Коммунистиг аныяктар эвилелиниң кижизидип каан муң-муң аныяктар маадырлыг партияның хуреэлеңинге бактаап кирер болгаш адаларның бурунгу ыдык ижин уламчылап, чуртту социалистиг орук-биле бурунгаар хөгжүдер.

А. МИНЕЕВ,
СЭТА-ның корр.

Чоңга бараалгадып турар

Бистиң чурттуң хөй националдыг музыка уран чүүлү сөөлгү үеде чаа-чаа эки шынарлыг, Советтер чуртунуң эрткен революсчу оруктарын, совет улустуң маадырлыг күш-ажылын тодаргайы-биле көргүскен чогаалдар-биле байлакшаан.

Бөгү делегейде сурагжаан композиторлар Т. Н. Хренников, Д. Б. Кабалевский, Г. В. Свиридов, Р. К. Щедрин, А. Н. Пахмутова, А. Г. Новиков, М. Г. Фрадкин олар музыканың янзы-бүрү жанрларынга солун чогаалдарны бижиирин уламчылап, чоңга бараалгадып турар.

ЧУРУКТА: композиторлар, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары (солагай таладан) А. Г. Новиков, Д. Б. Кабалевский, Б. А. Александров, Т. Н. Хренников.

В. САВОСТЯНОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Янзы-бүрү медээлер

СОҢГУЛДАЛАРГА ТУРАСКААТКАН

РСФСР-ниң, Тыва АССР-ниң Дээди Советтеринге, улус депутаттарының чер-чер Советтеринге соңгулдаларга белеткел ажылдары чер-черде калбарган. Каа-Хем районнуң культура албан черлери ол белеткелге идепкейлиин көргүскен. Бо хүннерде районнуң библиотекаларында соңгулдаларга тураскааткан хемчеглерни библиотека ажылдакчылары улуг көдүрлүүшкүннүг эрттирип турар. Библиотекаларда «Совет хамаатыларның хосталгалары болгаш политиктиг эргези», «Кижи бүрүзүнүң чаагай чоруу дээш сагыш салыышкын — бистиң амыдырал-чуртталгавыстың хоойлузу», «Бо сээң-биле бистиң черивис» деп беседалар болгаш номнар сайгарылгалары болгулаан.

Районнуң библиотекаларының ажылдакчылары көдээнин ажыл-ишчилеринге соңгулдаларга уткуштур тайылбыр, таныштырылга ажылдарын чорудуп база ында агитпунктуларның ажылынга дузалажып, көдээ библиотекаларның ажылын хынап, методиктиг болгаш практиктиг дузаны чедирип турарлар. Ук ажылды районнуң уруглар библиотеказының эргелекчизи Л. Розыграева удуртуп турар.

Б. КЕНЕШ.

НАЙЫСЫЛАЛГА ЭРТЕР

Республиканың ажыл-ишчилериниң, ылангыя көдээ черлерде чурттакчыларның культура хандырылгазын экижидер талазы-биле ында улусчу театрлар болгаш культура албан черлериниң чанында ажылдап турар шии бөлгүмнери эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Ол улусчу театрларның болгаш шии бөлгүмнериниң репертуары чыл келген тудум-на элбекшип орар. Шиилерни ойнаарынга боттувуңгур артистерниң мергежили база өзүп турар.

Улусчу театрларның болгаш шии бөлгүмнериниң район, зона болгаш республика көрүлделери чылдыңна эртип турар.

Чаңчыл болган ындыг көрүлде найысылал Кызылга февральдың 15, 16, 17 хүннеринде эртер. Аңаа район, зона көрүлделеринге тиилекчи болуп, эки ойнаан коллективтер киржир.

К. БАЙЫР-ООЛ.

ЧЕТТИРГЕНИН ИЛЕРГЕЙЛЭЭН

А. Лауринчюкастың «Өжээнниң өңү» деп шиизин республиканың хөгжүм-шии театрының артистери бистиң Баян-Кол суурга ойнааш барганнар. Ук шиини республиканың өске-даа районнарының ажыл-ишчилери көргеннер. Бо удаада солун шиини баян-колчулар сонуургап көрдүвүс. Шииниң кол ролюн ойнап турар Тываның комсомол шаңналының лауреады, хөгжүм-шии театрының артизи Дарый Моңгуштуң күүселдезин улуг сонуургал-биле көрдүвүс. Черле ынчаш театрның улуг-даа, аныяк-даа артистериниң мергежилиниң өзүп турарының дугайында демдеглээш, суурда хержээжеңнер чөвүлелиниң даргазы В. Б. Моңгуш көрүкчүлер мурнундан артистерге өөрүп четтиргенин илереткен.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ТАЙМЫР ТУНДРАЗЫНДА ОТТАР

Таймыр автономнуг округтуң Усть-Авам суурунуң бөгүнгү болгаш даартагы хүнүнүң дугайында чугаа чаа агитпунктуга соңгукчуларның баштайгы ужуражыышкынының үезинде болган. Чурттакчыларның чагыын ёзугаар туткан клубта ону ажыткан.

Арга-ыяш чок тундрага ындыг улуг болгаш чырык бажыңны тудуп алыры белен эвес болдур ийин. Тудуг материалдарының чамдыызын шапкын агымныг Пясина хемнеп салдадыышкынның түр үезинде суднолар-биле, а артканнарын—ужудукчулар чедирип келген. Таймырның беш чүс үндезин чурттакчылары —долганнар болгаш нганасаннар чурттаан бүгү суур ол клубту туткан.

Совет эрге-чагырганың чылдарында оларның амыдырал-чурттталгазы таныттынмас кылдыр чаарты өскерилген. Усть-Авам—күрүнениң чуртта эң улуг дээн аңныыр-тывыш ажыл-агый чериниң салбырыдыр, ооң төп баазазы Норильскиниң чоогунда. Бо суурда эки шынарлыг чараш бажыңнар, магазин, харылзаа салбыры бар. Үш шак болгаш-ла түс чериниң радиозу кураңнып тывыш ажыл-агыйы-биле харылзажыр. Дош аэродромга самолёттар болгаш вертолёттар барык хүннүң кээп хонуп, Усть-Авамга солуннарны, журналдарны, ногааларны болгаш чимистерни чедирип келир. Олар дедир чорууда аңчыларның болгаш балыкчыларның тывыжын, чылыг, национал угулзалыг хептерни Төпче чүдүрүп алгаш чоруп турар.

Ивн кежинден белектер кылыр участок база бо суурда бар. Үе-чергежи үжен кыс өөрү-биле кады бо чылын соңгулдаларга бир-ле цугаарында киржир уран мастер В. Турдагина ол участоктуң коллективинде алдаржаан. Валентина—нганасан дээр улустуң төлээлекчизи. Муң четпес ол улус Таймырда чурттап турар. Нганасаннар школада боттарының төрээн дылында өөренип турар, оларның аразында чурукчулар, эмчилер, башкылар, ивн ажылының специалистери бар.

Ужу-кыдыы көзүлбес тундрада биче суур—Усть-Авам келир үезинче бүзүрелдиг көрүп турар.

Р. ТРУСОВ,
СЭТА-ның корр.

НАРЫНЧЫЛАР ТИИЛЭЭН

Бо удаада нарынчылар мөренчилерге эрткен дыштаныр хүннерде аалдап чедип келген. Олар волейболга, шыдыраа ойнаарынга күжүн шенешкеннер. Шыдыраага Нарын суурнуң аныяктары артык күштүүн көргүзүп, кожаларын 7:5 санга тиилээн.

Волейбол шөлүнге болган оюннарны спорттуң бо хевиринге ынактар улуг сонуургал-биле көргеннер. Дөрт оюнның түңнелинде сан 2:2 болу берген. Ынчангаш тиилекчини бешки ужуражылга шиитпирлээн. Маңаа нарынчылар шылгараан. Олар «Мөрен» совхозтуң командазын 19:17 санга тиилээн. Маргылдааның эң эки ойнакчызынга В. Хуужаан санаткаш, тускай шаңналды алган.

Ийи совхозтуң аныяктары шак мындыг маргылдааларны моон-даа соңгаар эрттирип турарын түңнелинде дугурушканнар.

Ч. ДОПЧУН.

телевидение

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Үе». Информастыг программа. 10.40— Сула шимчээшкинче чыскаалыңар!». 11.05— «Будильник». 11.35— «Совет Эвилелинге бараан болуп тур мен!» 12.35— «Кадыкшыл». Эртем-тайылбырлыг программа. 13.20— «Эртенги почта». Музыкалыг программа. 13.50— «Тудуг болгаш архитектура». Киножурнал. 14.05— «Кодээ шак». 15.05—«Музыкалыг киоск». 15.35— «Мөнге кыйгы». Хөй сериялыг уран-чечен фильм. 5-ки сериязы. «Даш шоодайда». 16.40—«Силерниң чагаалар ыңардан». Музыкалыг программа. 17.25— «Баштайгы иээшкин». «Амыдыралче путёвка» деп бөлүктен. 18.10—Вьетнамның Коммунистиг партиязының 50 чылынга тураскааткан программа. «Демиселдиң авангардында». Репортаж. Күрүнениң ырының болгаш танцының «Тхонг Лонг» ансамблиниң концерти. 19.15—Мультфильм. 19.30— Делегей панорамазы. 20.15— Кино аян-чоруктар клуву. 21.10—«Чайгы гастрольдар». Уран-чечен телефильм. 22.30— «Үе». Информастыг программа. 23.05—«Музыка дугайында чугааны уламчылап тур бис». 00.30—01.00—«Бистиң эки чаңчылдарывыс». Документалдыг фильм. Төңгенде— медээлер.

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00 — «Үе». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — «Тоол аалдап келген». «Ак сеткилдиг илбичи сөс». Уран-чечен телефильм. 12.30 — «Билдингир-даа бол, элдептиг». 13.30 — РСФСР-ниң улустуң артизи Ю. Казаковтуң концерти. 14.00— Медээлер. 14.05—16.00 — Чапсар. 16.00 — Медээлер. 16.20 — «Сээң күш-ажылын— сээң бедииң». Кинопрограмма: «Бүзүрел», «Улустуң депутаты», «Белов-биле кады», «Чүдүрүкчү мен». 17.30 — «Бистиң садывыс». 18.00 — «Спорт клазы». 18.30 — В. И. Лениниң төрүттүнген хүнүнден бээр 110 чыл оюнга. «Лениниң чораан черлери». Документалдыг фильм. «Партияның II съездизиниң дугайында чугаа».

КЫЗЫЛДАН

19.00 — Телемедээлер. 19.10 —Телемедээлер (Тыва дылда). 19.20—«Музыкалыг ужуражылгалар». Дамчыдылга.

МОСКВАДАН

19.40 — «Беш чыл. Доозукчу чыл». «Планның ат-алдары». Дамчыдылгага СЭКП Омск обкомунуң бирги секретары С. И. Манякин киржир. 20.20— «Бир эвес...». Москваның Биче Броннаяда шии театрының фильм-шиизиниң баштайгы көргүзүү. Автору—С. Алешин. 22.30 — «Үе». Информастыг программа. 23.05— «Опера дугайында чугаа». Телефильм. 23.50—00.05— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

19.00 — «Полюсче». Документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 19.20 — «Лейгарид» фольклор ансамблиниң оюн көргүзүү». Фильм-концерт.

КЫЗЫЛДАН

19.40— «Хамааты камгалал билиглерин — кижи бүрүзүнге». Дамчыдылга. 19.55—20.55 —«Григорий Александров болгаш Любовь Орлова. Чогаадыкчы амыдыралының арыннары». Документалдыг фильм.

ХОЮГЛААР, БЫЖЫРАР

Шүлүктер сайгарылгазы

«Ёзулуг-ла салым-чаяанныг болза, шүлүкчү кижи бүрүзү чогаалының эки, багай талаларын боду-ла эскерип каар. Кошкак бижиттинген одуругларны ол дораан экижидип шыдавас-даа болза, шүлүкчү аңаа дөмей-ле бир шагда эглип келгеш, хоюглап каар ужурлуг»— деп, сураглыг совет шүлүкчү М. В. Исаковский бир аныяк шүлүкчүнүң чагаазынга харыылаан.

Михаил Исаковскийниң сөстеринге даянмышаан, шүлүк бижип чоруур авторларның чамдык чогаалдарын сайгарарын шенеп көрейн.

Саая Майнактың ады тыва парлалгага 50 чылдарның төнчүзүнде көстүп келген. «Бүзүрел» деп шүлүктер чыындызының автору редакцияже «Лениниң буяны» деп шүлүүн чоруткан.

Ак-көк экран чалгыы-биле
херелденгеш,
Алды дипти эргий көрүп
олурумда,
Көгереңнээн, ыш бурт дивес
чалбыыш-отка
Хөнекте шай бусталбышаан,
хайны берди.
Аяк долу сүттүг шайны
аартап ора,
Найысылал үнүн дыңнап,
концерт көргеш,
Чааскаанзыргай, хоютку дег,
эрги кыштаам
Сагыжымга, кинода дег,
көстүп келди.

Шүлүк шак мындыг далаш чок чугаадан эгелээн. Үстүнде одуруглардан авторнуң сактыышкыннары ужукталып чоруткан-дыр эвес-пе деп номчукчу дораан-на даап бодап каар. Даразында строфалар «шаанда кандыг турганыл, бөгүн кандыгыл?» деп схема ёзугаар бижиттинген. Саая Майнактың бистиң культурлуг амыдыралывыстың хүн бүрүде улам бедип, экижип орарын шүлүүнге алдаржыдып бижиирин оралдашкаш, ол-ла бөгүнү Лениниң буяны деп түңнеп турары база-ла шын. Ында кижи маргыжыпкы дег чүве чок ышкаш, бүгү чүве шын болгу дег, ынчалза-даа ол-ла шүлүктү Ленин дугайында тыва литературада бижиттинген чогаалдар-биле деңнеп көөрге, онзаланып ылгалыр чүве чок.

Шүлүктү аяннаштыр бижээнинде кижиниң тыртылар чүүлдери чок, аллитерацияның бүгү дүрүмнери сагыттынган-дыр деп чүвени мындыг одуруглар херечилеп турар:

Караңгыда бөрү караа
кысканы дег,
Имистелип, өжер четкен
чула чырыы
Кайгамчыктыг эмгы чаагай
чуртталганы.
Изиг бажың, сайгылгааны
оштап чораан...

Номчукчу соора биле бербезин: шүлүкте чула Лениниң чадырынга хып турбаан, а кыштагда хып турар болдур ийин. «Изиг бажың» дивес, «Чылыг бажың» дээр.

Баштай номчуп көөрге, бо одуруглар черле шору эки ышкаш сагындырар, а кажан хандыр көре бээр болзувусса, авторнуң бодалының хойтпакталып калганын эскерер бис. Ол-ла шүлүкте мындыг одуруглардан Саая Майнактың сөстү кайы-хамаан чок, бодал чокка ажыглай бээрин эскерип болур:

Эргим черим аялгазын
дамчыдыпкаш,
Экран безин караңгылаан
ышкаш болду:
Капиталдың чоозун сөөрткен
чурттар көргеш,
Хаваам дүүпкеш, өжээнкылыым хайнып келди.

Баштайгы ийи одуруглар дыка хоомай-дыр. Даразында одуруглар-биле оон харылзаазы чүл? Орта билдинмес. Сөске камчок чоруктуң, бодалды чарт кылдыр чугаалап шыдавазынының тодаргай херечизи бо-дур.

Бо чижектиг шүлүктер дугайында Виктор Сагаан-оол «Чечен, мерген сөстер хөй бол» деп шүлүүнде мынчаар бижээни черле чөптүг деп бодаар мен:

«Шилээн темам тергиин-не!»
—дээш,
Мактал-йөрээл, бадыткалдар
арбыдаткаш,
Баштыңчының адын тудуп,
Чиик көрүп, бижиир эрге
кым-даа чок».

Совет аныяктар дугайында шүлүктер дыка хөй бижиттинген, ам-даа бижиттинер. Бистиң чамдык авторларывыстың бо темага бижээн шүлүктериниң хөй нуруузу чаңгыс аай деңнелде болуп турар. Чогаал чаңгыс черге турбас, ол амыдыралдың боду ышкаш чыл келген тудум-на делгемчип, байлакшып бар чыдар. Чогаал —дириг өзүм-дүр. Ындыг болганда, эрңгей шүлүктер — кургап, кадып калган ыяштар-дыр. Аныяктар дугайында колдуунда мынчаар бижип турар бис:

Адаларның изин баскан
Ажыл-ишчи аныяктар.
Азы:
Аткан даңче уткуй баскан
Алдар-аттыг аныяктар.
Ийиги чижек:
Хаяа даңдан сорук кирген
Хавыялыг комсомол.
Азы:
Ала-чурттуң келир өйү—
Алдар-аттыг комсомол!

Бо дээрге шүлүк эвес-тир! Бо одуругларда сеткил-сагыштың хайныышкыны кайдал? Аңаа-ла ааска эптежи берген одуруглар-дыр. Аныяктарның маадырлыг ижин көргүскен шүлүктерни бистиң аныяк шүлүкчүлеривис эки-ле бижип шыдавайн турар. Аныяк шүлүкчүлерниң хөй кезии бир-ле күш-ажылчы коллективте ажылдап турар. Олар боттарының кады ажылдап турар өөрү-биле бир-ле ажыктыг чүүлдү кылып, коллективтериниң планныг онаалдаларының күүселдезинге үлүг-хуузун киирип турар болгайлар.

Боттарывыстың чанывыста ажылдап турар мурнакчы ишчилерни эскербейн, оон орнунга барбаан-четпээнивис БАМ, КАМАЗ, Саян ГЭС-тиң дугайында эрңгей шүлүктерни бижип турарывыс чажыт эвес. Вектиң улуг тудугларының алдаржылары чугула, ынчалза-даа оон тудугжуларынга сеткил чок «хоозун» кыйгыларның хереэ чок. Оларга ёзулуг дээди деңнелдиг, изип-хайнып турар сеткилдиг публицистиг шүлүктери эргежок чугула.

Маады Болаттың ады тыва номчукчуларга база-ла билдингир апарган. Оон бижээни «Сырый туруп иженир бис» деп шүлүү үстүнде чугаалаан бодалымга дүгжүп турар. Бадыткал кылдыр шүлүктүң бир строфазын көрүп көрээлиңер:

Ыдык Төрээн Ие-Чуртум
хостуг делгем,
Ырлап-алгап, эргип ханмас
күчүлүг бай!
Шалып демниг комсомолчу
аныяктар
Саян ГЭС-тиң, БАМ-ның
тудуун шуудаткан бис.

Мында кирген одуругларның чамдык сөстерин солуптарывыска, каттыныгларның орнун солуурга-даа, түңү ескерилбес дээри ышкаш ындыг янзылыг чүүл болур. Чижээ:

Ажыл-ишчи комсомолчу
аныяктар
Атоммашты, КАМАЗ тудуун
шуудаткан бис.

Ооң чижээн чежеге-даа чедирип болур бис. Белен ышкэжыл! Маады Болат күзезе эки шүлүктерни бижип шыдаар автор.

Моторк Тирчин — солуннарга, «Улуг-Хем» альманахка шагда-ла парладып каапкан авторларның бирээзи. Бо удаада ооң «Агроном» деп шүлүү утка-даа, дыл-даа талазы-биле чедир бышпаан чогаал болган. Ону мындыг одуруглар-биле тайылбырлап болур:

Андазыннар дыраан шөлдү
Агроном кыс Чечен хынаан.
Механизатор оолдар, кыстар
Беш муң ганы шиңгээдипкен.
«Шакты халас эрттирбес»
деп
Шалыпчы ай чарлаттынган.
Мажак кегжээн комбайннар
Машиналар тургуспастаан.
Онгу чылда он-он совхоз
Ооругларга тургустунган.
Совет Тывам картазынга
Чолураа суур неметтинген.
Тараалаң бай чүс-чүс совхоз
Дазыр шөлче чаптып баткан.

Узун шүлүктен каш чижекти көрдүвүс. Авторнуң дылының чевенин дыка хөй одуруглар херечилеп турар. Бо дээрге дылга хамаарыштыр, бодунуң бижип сайзырадып турар темазынга хамаарыштыр тоомча чок чоруктуң херечизи-дир.

Чырыкче ном үндүрген авторлар, ылаңгыя аныяк шүлүкчүлер, даразында чогаалдарынче сагыш салыры бирги чергениң айтырыы. Баштайгы үнген номунуң деңнелинге артпас, оон улам мергежир ужурлуг. Ындыг болзажок бистиң аныяк чогаалчыларывыстың аразында ам-даа мурнуку деңнелден улуг-ла ыраваан, шоолуг-ла бедивээн авторлар бар болуп турар.

Аракчаа Ондарның «Чеди сылдыс чедишкиже» деп шүлүү улустуң ырларының аяны-биле бижиттинген. Аас чогаалындан өөренири эки-ле, ынчалза-даа улустуң аас чогаалы өттүнүүшкүннү кажан-даа өршээвейн чораан болгаш бодунуң формаларынга ээ-харыысалганы, камныг чорукту негээр кайгамчык эртине-дир. Улустуң бир мындыг кожамыкын маңаа чиик чижек кылдыр ап көрээли:

Хөрээмейде чүве-ле бар,
Хөлдүң кара дажы-ла бар.
Хөлдүң кара дажы-даа эвес,
Хөлчүң кара уруг-ла бар.

Кожамыкта «бар», «кара» деп сөстер үш катап. «хөлдүң», «дажы» деп сөстер ийи удаа кирип турар ышкажыл. Ону сөс катаптаан деп болбас бис, бо таварылгада катаптаашкыннар кожамыкты онзагай аянныг кылбышаан, оон формазы болгаш утказын каттыштырып турар күчүлүг чепсек болуп турар. Ону аныяк шүлүкчү Аракчаа Ондарның чогаалы-биле деңнээли. Аракчаа Ондарныы:

Часты мактап, алаак кирип,
Чаштып-ойнап хөглээли бе?
Чаагай дүжүт өстүрер дээш
Шалып ишке чаржыылы бе?
Серин салгын сырыннап
кээр
Сесерликке бараалы бе?
Чеди сылдыс чедишкиже
Четтинчипкеш базаалы бе?

Лириктиг маадырның сөзү-биле ажыл-херээ каржып турар деп чүвени бо одуруглардан билип алыр-дыр бис. Алаакка чаштып-ойнап, серин салгынга секпередир челбидип чорааш, сесерликке селгүүстээр, ооң соонда Чеди-Хаан чедишкиже чедир четтинишкеш бастырып кээр чүве болганда, ажыл-ишке канчаар чаржыыл, чаагай дүжүттү кажан өстүрерил деп айтырыгны авторга салырывыс черле албан апаар.

Оон уламындан чогаал шүлүк-даа, кожамык-даа болбайн барган: строфалар аразының харылзаазы база ырай берген.

Бистиң аныяк деп адап турар, номчукчуларда сураа шынналы берген авторларывыстың бир четпес чүвези чүл дизе, шүлүктериниң түңнел строфаларын чедимче чок бижип турарында. Сөөлгү одуругларга авторнуң түңнел бодалы, чогаалдың идеязы илереттинер ужурлуг. Поэзияда белен орук чок, оон белен каалама орукту дилээн ажыы чок. Хөлүн эрттир бөдүүнчүдер дээш чазыгга дүжүп болур. Үстүнде чижектиң түңнел одуруглары бо-дур:

Чеди сылдыс чедишкиже
Четтинчипкеш базаалы бе?

Михаил Дюнгар база-ла чиик аргаже халдып кире берген. Ону ооң «Баштайгы хар» деп шүлүүнүң сөөлгү строфазындан билип ап болур:

Баштайгы хар чүге мынчап
Бачым далаш чашканнады?
Дошкун сооктан шыва хөм
деп
Доңган черим сөглеткен бе?

Харның чүге чааптарын билбес кижи автор эвес-ле болгай. Ол дээрге бойдустуң чаяалгазы-дыр. Дорту-биле чугаалаарга, кыштың бодунуң албан-хүлээлгелерин күүседип кирипкени ол. Баштайгы хар аныяк эгелеп чоруур шүлүкчүнү чүзү-биле хөлзедипкенил? Билдинмес.

Үстүнде алдынган чижектерден кандыг түңнел үндүрүп болурул? Чамдык аныяк шүлүкчүлер боттарынга, чогаалдарынга улуг негелдени салбайн, хуузунда бот-шүгүмчүлелдиг чоруун кошкадып турары ам-даа бар-дыр.

Улус ажыл-агыйның бүгү адырларында ажылдап турар кижи бүрүзү боттарының цаанган ажыл-ижинге ээ-харыысалгалыг болуру — бөгүнгү негелде. А бистер, шүлүкчүлер, чамдыкта боттарывыстың ажыл-херээвиске чүге харыысалгавыс кошкадыптар бис (үстүнде алдан таварылгалар ышкаш аан?). Ажылчын кижи багай шынарлыг продукция бүдүрүп үндүрүптерге, ону каража деп санаар болгай. А бистер шынары кулу чогаал бижиирвиске, ол каража эвес деп бе? Ёзулуг-ла каража-дыр.

Саңып алыкчы чиг хлеб албас, ол бышкан хлеб чиксээр. Ол ышкаш номчукчу база-ла ындыг. Чиг чогаал номчуксавас, бышканынче «халыыр».

А. ДАРЖАП.

УЗУН НАЗЫЛЫГЛАР

«Кижиниң хөй чыл чурттаарының чажыды чүдел? Арыг агаарга доктаамал чорууруундан база хамааржыр»—деп, Бразилияның эң улуг назылыг чурттакчызы Мануэл Моурга чугаалаан. Оон хары—160. Ол дугайында муниципалитеттиң Пелотас деп черге (Риу-Гранди-Ду-Сул штады) 1819 чылда аңаа тывыскан документизи бадыткап турар. Оон аңгыда кырганның төрелп 70 харлыг кижиниң «мен бичии турумда-ла Мануэл кырган кижи болгай» дээн чугаазы база херечилээр. Мануэлдиң бир чер чурттуунуң хары — 117. Ында 108 харлыг кадарчы база бар, ол бүгү назынында чаңгыс катап холун сып алгаш, эмчиге чораан.

РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНЫҢ ФЕВРАЛЬ АЙДА РЕПЕРТУАРЫ

8 кежээ	В. Көк-оол «ХАЙЫРААН БОТ» (3 кезектиг драма) Эгелээри 19 шакта	20 хүндүс	Е. Пермяк «МӨҢГҮН ДУЮГ» (2 кезектиг тоол) Эгелээри 10 шакта
10 кежээ	А. Гельман «АДААНГА АТ САЛГАННАР БИС...» (2 кезектиг комедия) Эгелээри 19 шакта	22 кежээ	Н. Воронов «ИСТЕЛГЕ» (2 кезектиг шии) Эгелээри 19 шакта
12 кежээ	Н. Воронов «ИСТЕЛГЕ» (2 кезектиг шии) Эгелээри 19 шакта	24 хүндүс	Е. Шварц «КЫЗЫЛ БӨРТЧҮГЕШ» (2 кезектиг тоол) Эгелээри 12 шакта
14 кежээ	Е. Мамий, А. Чечетин «ЧЕГДИРГЕН ЫНАКШЫЛ» (2 кезектиг комедия) Эгелээри 19 шакта	24 кежээ	В. Көк-оол «ХАЙЫРААН БОТ» (3 кезектиг драма) Эгелээри 19 шакта
17 хүндүс	Е. Шварц «КЫЗЫЛ БӨРТЧҮГЕШ» (2 кезектиг тоол) Эгелээри 12 шакта	27 хүндүс	Е. Пермяк «МӨҢГҮН ДУЮГ» (2 кезектиг тоол) Эгелээри 10 шакта
17 кежээ	А. Гельман «АДААНГА АТ САЛГАННАР БИС...» (2 кезектиг комедия) Эгелээри 19 шакта	27 кежээ	А. Лауринчюкас «ӨЖЭЭННИҢ ӨҢҮ» (2 кезектиг драма) Эгелээри 19 шакта
29	М. Карим «АЙ ТУТТУРГАН ДҮНЕ» (4 кезектиг драма) Эгелээри 19 шакта		

Коллективтиг көөрү-биле чагыгларны хүлээп ап турар, тел. 2-25-49 болгаш 2-35-88.

Билетти театрның кассазында 10 шактан 19 шакка чедир садып турар.

«Тыва тудуг» трестиң өөредилге комбинады конструкциялар эптекчизи-дашчы, штукатур-малярның тускай эртеминге өөредири-биле өөреникчилер хүлээп алыр. Өөренир хуусаазы 4 ай, ооң соонда доосканнарны Кызыл хоорайда трестиң тудуг салбырларынче чорудар.

Өөредилге 1980 чылдың февраль 25-те эгелээр.

Өөренип турар үезинде айда 75 рубль хемчээлдиг стипендия төлээр. Өске хоорай чурттугларга чаагайжыды туткан ниитиниң чурттаалга бажыңын бээр.

Кирерин күзээннер даразында документилиг болур: директорга билдиришкин, паспорт, шериг биледи, азы кинир бижиткен херечилел, күш-ажыл дептери.

Айтырыгны даразында адресче чорудар: Кызыл хоорай, Красноармейская кудумчузу 76. Телефоннар: 2-27-02, 2-32-83.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының медээзи ёзугаар алырга бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы барыын талакы районнарга 29—34, өске арткаңнарынга 21—26 градус соок болур.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Янзы-бүрү угланыышкынныг хаттың күжү кошкак. Агаарның температуразы 32—34 градус соор.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

ФЕВРАЛЬ 3-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Тажы куулар» 10.00, «Эрги хевириниң комедиязы» 12.00, 14.00, 16.00, 18.00, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киночыынды» 9.00, «Савойяны» оорлааны» 10.20, 12.00, 13.40, 15.20, 17.00, 19.10, 20.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Чарльз Дарвинниң ужуралдары» 10.20, 11.50, «Өлүм деп сөстү уттуптуңар» 13.20, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Айыылдыг оюннар» 10.30, 12.00, «Чаштырбаан көк-тарааның чечектелиишкини» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ФЕВРАЛЬ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Мени кагба, Амира» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.50 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Савойяны» оорлааны» 9.30, 11.30, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Төрээн чуртум сактып тур мен» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өлүм деп сөстү уттуптуңар» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

Редакцияның адрези: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарьның 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, пропаганда килдизиниң 2-31-75, культура килдизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, үлетпүр килдизиниң 2-31-75, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17865. Чагыг № 64.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1). ТС—00480